

Waarden van Duurzaamheid

*De betekenis van duurzaamheid
in ruimtelijke projecten op
het Nederlandse platteland*

Aldert van Eck

Waarden van Duurzaamheid

De betekenis van duurzaamheid in ruimtelijke projecten op het
Nederlandse platteland

Mei 2011
Aldert van Eck
Studentnummer: 3025861
Masterscriptie Planologie
Universiteit van Utrecht

Begeleider
Prof. Tejo Spit

Inhoudsopgave

Voorwoord	6
Samenvatting.....	8
1. Inleiding	12
1.1 aanleiding	12
1.2 Verklaringswijze.....	12
1.3 Normatief perspectief	13
1.4 Waarden	13
1.5 Advocacy coalition framework	14
1.6 Kennisdomein	14
1.7 doelstelling en onderzoeksvraag	15
1.8 relevantie.....	16
1.9 Leeswijzer	16
2. Duurzaamheid	18
2.1 Ontwikkeling van het begrip duurzaamheid	18
2.2 Naar een waardenbenadering.....	20
2.3 ‘Deep normative core’: duurzaamheid vanuit ChristenUnie perspectief	21
2.4 Naar een waardenkader	23
2.5 conclusie.....	26
3. Het advocacy Coalition Framework	28
3.1 Keuze voor het model.....	28
3.2 Structuur.....	29
3.3 publieke en private partijen	30
3.4 conclusie.....	31
4. Methodologie	32
4.1 conceptueel model.....	32
4.2 deelvragen.	33
4.3 Onderzoeksontwerp.....	34
4.4 Caseselectie	35
4.5 Onderzoeksmethode	36
5. Vergelijking van de waarden	38
5.1 inleiding	38
5.2 Vergelijking belang waarden	38
5.3 Vergelijking publieke en private partijen	39
6. Onderzochte Cases	42
6.1 inleiding	42
6.2 Case Nieuw Gemengd Bedrijf.....	42

6.2.1 Beschrijving Project	42
6.2.2 Duurzaamheid	43
6.2.3 waardenpatronen en coalities.....	43
6.3 Case Meerstad.....	44
6.3.1 beschrijving project	44
6.3.2 duurzaamheid.....	45
6.3.3 Waardenpatronen en Coalities	45
6.4 Case Sarsven en de Banen.....	46
6.4.1 Beschrijving project	46
6.4.2 Duurzaamheid	47
6.4.3 Waardenpatronen en coalities.....	47
7. Conclusie	50
7.1 Beantwoording van de deelvragen	50
7.2 Reflectie op onderzoek.....	52
7.3 Beantwoording van de hoofdvraag.....	52
7.4 slotbeschouwing.....	54
Literatuur.....	56
Bijlage 1. Lijst met geïnterviewde personen	59
Bijlage 2 Interviewschema.....	60
Bijlage 3 Schriftelijke vragenlijst.....	62
Bijlage 4 Resultaten schriftelijke vragenlijst.....	63

Voorwoord

Voor u ligt hij dan. Mijn masterthesis planologie. Lange tijd stond een gedeelte op mijn computer en hikte ik er tegen aan om het af te maken. Nu is het dan toch zover. Ik hoop dat u hem met plezier zult lezen. Het onderwerp is duurzaamheid van ruimtelijke projecten op het Nederlandse platteland. Als boerenzoon heb ik altijd een warme belangstelling gehouden voor het buitengebied. De ontwikkelingen die hier gaande zijn heb ik altijd met interesse gevolgd. Net zoals in veel andere ontwikkelingen speelt duurzaamheid ook hier een belangrijke rol. Politici en beleidsmakers willen zorgen voor een duurzame toekomst van het platteland. Wat dit dan inhoudt, blijft echter vaak de vraag. Met dit onderzoek hoop ik een bijdrage te leveren aan een antwoord hierop. Ik hoop dat ik hiermee kan bijdrage aan de discussie over de toekomst van het Nederlandse platteland.

Voor dit onderzoek heb ik stage gelopen bij het Wetenschappelijk Instituut van de ChristenUnie. Hier was men bezig met een grootschalig project rondom duurzaamheid. Mijn onderzoek sluit hierbij aan. Bijna gelijktijdig met het afronden van dit onderzoek verschijnt er een boek over duurzaamheid als resultaat van het project.

Ik wil mijn begeleiders van mijn afstudeeronderzoek bedanken voor hun bijdrage. Rob Nijhoff, mijn stagebegeleider van het wetenschappelijke Instituut heeft veel nuttige inhoudelijke bijdragen geleverd. Daarnaast was het, mede door zijn persoonlijkheid, een plezier om kennis te maken met het werk dat het WI verricht. Hiermee wil ik natuurlijk niet de andere medewerkers tekort doen. Ook met hen heb ik plezierig samengewerkt. Daarnaast heeft ook prof. Tejo Spit, mijn begeleider vanuit de Universiteit van Utrecht een belangrijke bijdrage geleverd aan de totstandkoming van deze thesis. Zijn adviezen om de argumentatie te verbeteren, een goede wetenschappelijke schrijfstijl te hanteren en zijn inhoudelijke bijdragen hebben dit verslag sterk verbeterd.

Een deel van de informatie uit dit onderzoek is afkomstig uit interviews. Ik wil alle respondenten bedanken voor een tijd en informatie. Zonder hen was dit onderzoek niet tot stand gekomen. Vanzelfsprekend is er sprake van een interpretatie van de interviews door de auteur van dit onderzoek. Fouten en verkeerde interpretaties zijn vanzelfsprekend geheel voor rekening van de auteur.

Rest mij mensen uit mijn persoonlijke omgeving te bedanken. Mijn vriendin en mijn ouders hebben mij constant gestimuleerd om verder te werken aan het onderzoek. Dat heeft mij gemotiveerd om deze thesis af te maken.

Samenvatting

Duurzaamheid is een belangrijk begrip dat in wetenschap en beleid, en ook in de ruimtelijke ordening steeds meer gebruikt wordt. Het begrip duurzaamheid is echter ontwikkeld tot een breed begrip, waar op veel verschillende manieren betekenis aan gegeven kan worden. Zowel in het beleid als in de wetenschap wordt vaak niet expliciet duidelijk gemaakt wat er met duurzaamheid bedoeld wordt. De meest gehanteerde definitie van duurzaamheid luidt *“Duurzame ontwikkeling is een ontwikkeling die voorziet in de behoeften van de huidige generatie, zonder het vermogen aan te tasten om te voorzien in de behoeften van de toekomstige generatie”* (Brundtland, 1987, p4). Deze definitie laat zien dat normatieve uitgangspunten bepalend zijn voor de uitwerking van duurzaamheid. Wat behoeften van mensen zijn is immers een politieke keuze.

De normatieve uitgangspunten en keuzes van actoren zijn daarom in ruimtelijke projecten voor een belangrijk deel bepalend voor de betekenis die duurzaamheid krijgt. Daarom wordt in deze thesis onderzoek gedaan naar de waarden van de actoren. Door hier inzicht in te verwerven, kan ook inzicht verkregen worden in de betekenis van het begrip duurzaamheid in ruimtelijke projecten. Dit onderzoek richt zich hierbij op het Nederlandse platteland. Ook het Nederlandse plattelandsbeleid staat voor een duurzame ontwikkeling. De centrale vraag van dit onderzoek luidt:

Welke duurzaamheidswaarden hebben actoren in ruimtelijke projecten op het platteland, en hoe werken deze door in de betekenis die duurzaamheid krijgt.

Duurzaamheid

Ongeveer drie decennia geleden ontstond er, onder invloed van het invloedrijke Brundtlandrapport (1974), een groeiende aandacht voor het begrip duurzaamheid. De nadruk lag toen op milieuproblemen en gevolgen van menselijk handelen voor het ecologische domein. Het begrip is later verbreed, door het ook te gebruiken voor het economische en het sociaal-culturele domein. Hierdoor werd het begrip breed toepasbaar. Drie belangrijke kenmerken van het begrip zijn het intergenerationele karakter, het belang van meerdere schaalniveaus en het feit dat het begrip multi-interpretabel is. Deze kenmerken, en het gebruik binnen drie domeinen hebben van het begrip een containerbegrip gemaakt. Binnen de planologie (en ook daarbuiten) wordt duurzaamheid in sommige opvattingen gezien als een proces waarin de verschillende belangen op een goede manier afgewogen worden.

Om te voorkomen dat duurzaamheid alleen als proces gezien wordt, zonder duidelijk te hebben wat de inhoud hiervan is, moet uitgegaan worden van een waardenrationaliteit. Waarden, en de normatieve keuzes die hieruit voortvloeien zorgen ervoor dat duurzaamheid betekenis krijgt. Om dit gestructureerd te onderzoeken is in dit onderzoek een waardenkader ontwikkeld. Waarden worden op verschillende niveaus zichtbaar. De diepste niveau bestaat uit abstracte waarden, die de levensbeschouwing van de mens weergeven. Uit deze laag komen waarden die zorgen voor een afweging van belangen en die keuzes voor beleidsstrategieën inhouden. Deze tweede laag is dus relevant voor de betekenis die duurzaamheid krijgt. Op dit niveau is het waardenkader gedefinieerd. De waarden in dit kader zijn onder te verdelen in de drie domeinen ecologie, economie en sociaal-cultureel. Daarnaast blijkt uit de literatuur dat ook de dimensie hier/daar van belang is. Met deze uitgangspunten zijn, geredeneerd vanuit een Christelijk-sociaal perspectief zeven waarden gedefinieerd, die relevant zijn voor een duurzame ontwikkeling. Dit zijn economische

bestaanszekerheid, landschappelijke kwaliteit, biodiversiteit, water- lucht- en bodemkwaliteit, leefkwaliteit, maatschappelijk draagvlak en gevolgen voor de rest van de wereld

Coalities

Het belang dat door actoren aan de waarden uit het waardenkader toegekend wordt, zorgt voor bepaalde waardenpatronen. Volgens het Advocacy Coalition Framework (ACF) hebben deze waardenpatronen invloed op beleidsverandering. In het proces waarin dit plaatsvindt, worden volgens het ACF coalities gevormd van actoren met een gedeeld waardenpatroon. In een bepaald beleidssubstelsysteem gaan actoren samenwerken en vormen coalities met een bepaald waardenpatroon. Doordat er verschillende coalities ontstaan, komt er een controverse. De uitkomst van deze controverse heeft invloed op het beleid.

Actoren in het beleidssubstelsysteem (een ruimtelijk project) kunnen onderverdeeld worden in publieke en private actoren. Door een verschil in publieke en private identiteit kan het waardenpatroon hiertussen verschillen. Door de ontwikkeling van New Public Management en Social Corporate Responsibility worden deze verschillen echter kleiner. Onderzoek laat zien dat de waardenpatronen hierdoor steeds meer op elkaar gaan lijken. Wel is er te verwachten dat private partijen een groter belang toekennen aan waarden in het economische domein.

Onderzoek

Om te onderzoeken welke duurzaamheidswaarden belangrijk gevonden worden, en hoe dit doorwerkt in de betekenis die duurzaamheid krijgt zijn drie casestudies uitgevoerd. Er zijn drie projecten in het Nederlandse platteland onderzocht, waarin duurzaamheid belangrijk gevonden wordt. Dit zijn een woningbouwproject (Meerstad) een integrale gebiedsontwikkeling waarin natuurontwikkeling het hoofddoel is (Sarsven en de Banen) en de ontwikkeling van een megastal (Nieuw Gemengd Bedrijf).

Uit het onderzoek blijkt dat alle waarden uit het waardenkader door de actoren relevant gevonden worden. Een uitzondering is de waarde gevolgen voor de rest van de wereld. Deze wordt gemiddeld niet relevant gevonden. De waarde waaraan het meeste belang toegekend wordt is de waarde leefkwaliteit. Aan de waarden uit het ecologische domein wordt relatief de minste waarde toegekend. De verschillen tussen private en publieke actoren in het belang dat aan de verschillende waarden toegekend wordt zijn zeer beperkt. Uit de verschillen komt geen duidelijk patroon naar voren.

Doordat de verschillen in waardenpatronen tussen de actoren in de projecten klein zijn, is het lastig om coalities te definiëren. De grootste tegenstelling is zichtbaar in het Nieuw Gemengd Bedrijf. Hier hebben de initiatiefnemers (die het project duurzaam vinden) en een invloedrijke belangengroep (die het project totaal niet duurzaam vinden) een tegenovergestelde visie. De verschillen in het belang dat aan waarden toegekend wordt is echter klein. De controverse wordt meer bepaald door het schaalniveau waarop de waarden ingevuld worden. In Meerstad zijn nauwelijks verschillen tussen de actoren en is er geen controverse zichtbaar. In Sarsven en de Banen bestaat er een tegenstelling tussen de natuurorganisatie en de landbouworganisatie. De natuurorganisatie kent het meeste belang toe aan ecologische waarden, terwijl de landbouworganisatie deze het minst belangrijk vindt.

Uit de onderzochte cases blijkt dat de betekenis die duurzaamheid uiteindelijk krijgt sterk verschilt per project. In Meerstad wordt duurzaamheid meer gezien als proces, als het integraal afwegen van belangen. Het project is hier duurzaam als aan de eisen van bewoners wordt voldaan. In

Sarsven en de Banen betekent duurzaamheid dat er rust komt in het gebied, en dat het juiste grondgebruik op de juiste plek gebeurt. Het Nieuw Gemengd Bedrijf wordt door de initiatiefnemers duurzaam genoemd omdat er een reductie plaatsvindt van schadelijke stoffen, en doordat reststromen verminderd worden.

Conclusie

Uit de literatuur is gebleken dat het begrip duurzaamheid multi-interpretabel is, en een containerbegrip is geworden. Dit blijkt ook uit het empirische onderzoek. Actoren vinden veel verschillende waarden van belang voor duurzaamheid. In de onderzochte ruimtelijke projecten lijkt duurzaamheid zich wel te beperken tot de lokale schaal. Gevolgen voor de rest van de wereld spelen nauwelijks een rol. De betekenis die duurzaamheid krijgt is in de projecten sterk verschillend. De inhoud en de doelstellingen van de projecten zijn zeer bepalend voor de duurzaamheidsdiscussie. Duurzaamheid heeft in de ruimtelijke projecten geen algemene betekenis, maar is gekoppeld aan aspecten die in het project een belangrijke rol spelen.

Doordat er weinig verschil is tussen de waardenpatronen van actoren, en doordat de betekenis van duurzaamheid vooral gerelateerd is aan de inhoud van de projecten is het lastig een causaal verband aan te tonen tussen de waardenpatronen en de betekenis van duurzaamheid. De context lijkt een grotere invloed te hebben op de betekenis van duurzaamheid dan de opvattingen van actoren. Meer aandacht voor en een expliciete benoeming van waarden en normatieve uitgangspunten zou kunnen zorgen voor een duidelijkere betekenis van duurzaamheid.

1. Inleiding

1.1 aanleiding

Duurzaamheid is een belangrijk thema in de wetenschap, de politiek en de maatschappij. Het was een van de speerpunten van het regeerakkoord (Het kabinet, 2007) en is alomtegenwoordig in rapporten en beleidsdocumenten (Ven, 2003, p3; Ness, 2000, p503). De ruimtelijke ordening speelt een belangrijke rol in het duurzaamheidsdebat. Volgens de toenmalige minister Cramer *“verbindt goede integrale ruimtelijke ordening de ruimtelijke ontwikkeling aan de ontwikkeling van de infrastructuur, de woningbouw en de duurzaamheidsdoelstellingen”* (VROM, 2009). Ook Bus (2004) geeft aan dat duurzame ontwikkeling en ruimtelijke ordening sterk met elkaar verbonden zijn.

Duurzaamheid is, in de loop van de tijd een breed, en daardoor onduidelijk begrip geworden. Door verschillende mensen en in een verschillende context worden er verschillende definities van duurzaamheid gebruikt en worden verschillende aspecten genoemd die van belang zijn voor een duurzame ontwikkeling. In de literatuur over ruimtelijke planning en duurzaamheid wordt vaak niet helder en expliciet duidelijk gemaakt wat er met duurzaamheid bedoeld wordt (Ness, 2000, p503). Het risico is hierdoor groot dat het concept breed en daardoor betekenisloos wordt, mede doordat het politiek bijna onmogelijk is om tegen duurzaamheid te zijn (zie o.a. Ness, 2000, p 504; Visser, 2008). Het is daarom belangrijk te onderzoeken welke betekenis duurzaamheid krijgt in het beleid.

Dit zal in dit onderzoek gebeuren, specifiek gericht op ruimtelijke projecten op het platteland. Juist hier is duurzaamheid belangrijk. In de beeldvorming van velen zijn we het oorspronkelijke, idyllische karakter aan het verliezen en wat ervoor terugkomt, is nog niet zeker (Haartsen 2002). De overheid streeft naar een transitie naar een duurzame landbouw, de ecologische hoofdstructuur moet duurzaam in de omgeving ingepast worden en de biodiversiteit moet duurzaam behouden blijven (VROM et al., 2006, Minlnv, 2004).

1.2 Verklaringswijze

In het verklaren van beleid zijn binnen de bestuurskundige theorievorming drie groepen variabelen die een verklaring kunnen bieden voor beleidsprocessen en beleidsveranderingen (Fenger, 2003). De eerste groep zijn de kenmerken van de beleidsomgeving, waar institutionele en auctorgecentreerde institutionele benaderingen op gericht zijn. Een tweede verklaringsrichting is gericht op machtsposities van actoren, deze richting komt vooral tot uiting in de beleidsnetwerkbenadering. De derde verklaringsfactor zijn de opvattingen van actoren.

Hoewel ook de andere benaderingen inzicht kunnen geven in vraagstukken rondom duurzaamheid biedt deze laatste benadering belangrijke verklaringen voor beleidsvragen rondom duurzame ontwikkeling. Dit komt doordat duurzaamheid een begrip is met een sterk normatief/politiek karakter. De essentie van duurzaamheid gaat immers over de instandhouding van een zekere kwaliteit van leven (MNP & RIVM, 2004; Martens, 2005, p6), en is daarom afhankelijk van de behoeften en waarden van de maatschappij. Wat deze behoeften en waarden zijn, is een politieke afweging. Mede hierdoor is de betekenis van duurzaamheid vaak onduidelijk. Door verschillende actoren, en ook door wetenschappers (Ness, 2000, p504) met verschillende normatieve uitgangspunten wordt duurzaamheid op een verschillende manier benaderd. Doordat er zoveel verschillende opvattingen en definities zijn kunnen juist de achterliggende waarden en benaderingen inzicht geven in de betekenis die duurzaamheid krijgt. Duurzaamheid krijgt immers betekenis door beslissingen van actoren in projecten (Padt et al., 2008, p63). Hoe betrokken actoren denken, en wat

hun waarden met betrekking tot duurzaamheid zijn, kan een belangrijke verklaring bieden voor de mate waarin verschillende duurzaamheidsaspecten in het beleid vorm krijgen.

Duurzaamheid is dus een ambigu begrip. Doordat het doel van dit onderzoek is om meer inzicht te verwerven in de betekenis van dit concept is het niet goed mogelijk en ook niet nodig om dit heel precies te definiëren. Op dit moment wordt uitgegaan van de veelgebruikte en oorspronkelijke definitie van de Brundtlandcommissie: *“Duurzame ontwikkeling is een ontwikkeling die voorziet in de behoeften van de huidige generatie, zonder het vermogen aan te tasten om te voorzien in de behoeften van de toekomstige generaties”* (Brundtland, 1987, p4). In hoofdstuk twee wordt het begrip duurzaamheid verder uitgewerkt.

1.3 Normatief perspectief

Doordat verschillende normatieve uitgangspunten, zoals genoemd, kunnen leiden tot verschillende opvattingen over duurzaamheid is het belangrijk deze uitgangspunten expliciet duidelijk te maken. Het perspectief van waaruit geredeneerd wordt in dit onderzoek is een Christelijk-sociaal (vanuit politiek gezichtspunt een ChristenUnie) perspectief. Ook van hieruit wordt het platteland gekoppeld aan duurzaamheid. In de publicatie ‘Boeren voor morgen’ worden ‘bescherming van milieu en biodiversiteit’ en ‘behoud landschap en plattelandscultuur’ genoemd als randvoorwaarden voor een gezonde landbouw (Bruchem et al, 2004). Hierbij genoemde uitgangspunten als *‘rentmeesterschap’, ‘de schepping tot haar doel laten komen’* en *‘bouwen en bewaren’* hebben alles te maken met duurzaamheid. Zij betekenen immers dat de aarde op een goede manier bewerkt moet worden zonder andere zaken als milieu en Derde Wereldlanden uit het oog te verliezen. De term *‘Bouwen en bewaren’* laat zien dat de aarde met haar hulpbronnen gebruikt mogen worden maar dat die mogelijkheden ook voor de toekomst bewaard blijven. In hoofdstuk twee wordt verder ingegaan op de invloed die dit perspectief heeft op de manier waarop naar duurzaamheid gekeken wordt.

1.4 Waarden

Voor een uitwerking van het concept duurzaamheid worden binnen de wetenschap verschillende begrippen gebruikt, zoals indicatoren, voorraden en aspecten. In dit onderzoek wordt de term waarden gebruikt (zie ook o.a. RIVM, 2004). Door in te gaan op waarden (en daaruit voortkomend opvattingen) kan duidelijk gemaakt worden waarom mensen bepaalde aspecten van duurzaamheid relevant vinden in een project. Een dergelijke invalshoek past bij het politieke perspectief van dit onderzoek. Politiek is immers in essentie ook een afweging van verschillende opvattingen. Volgens een veelgebruikte definitie van Easton is politiek een gezaghebbende toedeling van waarden (Tromp, 2002, p15). Waarden zijn dus nauw verbonden met politieke/normatieve keuzes. Termen als indicatoren en voorraden hebben meer associaties met een deductieve benadering waarin duurzaamheid vanuit de theorie gedefinieerd wordt, terwijl dit onderzoek een inductieve benadering, vanuit de actoren voorstaat.

Het begrip ‘waarden’ kent verschillende definities. Volgens Antrop en Van Damme kunnen waarden het best gezien worden *“als kwaliteiten, namelijk eigenschappen waardoor dingen zich onderscheiden van andere dingen, kenmerken”* (Antrop & Damme, 1995, p16). Deze definitie gaat uit van een object, en de waarde die een object heeft. In dit onderzoek naar de waarden die actoren hebben is het beter de persoon centraal te stellen. Dit doet De Boer in een onderzoek naar de waarde en de beleving van waterbeheer: *“Waarden zijn criteria die aangeven wat mensen belangrijk hebben leren vinden bij het omgaan met de problemen van het (samen)leven. Bekende voorbeelden zijn het behoud van tradities, veiligheid, orde, rijkdom, status, plezier, vrijheid, wijsheid, en*

schoonheid” (Boer, 2001, p5). Echter, waarden zijn persoonlijk maar staan niet los van de context waarin ze gevormd worden. Waarden zijn in de context van dit onderzoek niet alleen verbonden met *‘problemen van het leven’* maar worden toegekend aan de omgeving of aan bepaalde objecten of dingen in de omgeving. Waarden zeggen wat over de betekenis die aan iets gegeven wordt.

Daarnaast is een tweede aspect belangrijk. In de term waarden zit impliciet een rangorde verborgen. Het gaat er ook om hoe belangrijk iets gevonden wordt ten opzichte van iets anders. Daarom wordt in dit onderzoek aangesloten bij de definitie van Visser: *“In de eerste plaats zijn waarden volgens Van Dale de zedelijke, de esthetische of persoonlijke betekenis van iets. In de tweede plaats gaat het om het belang of de importantie.”* (Visser, 2008, p2).

1.5 Advocacy coalition framework

Een belangrijke theorie die vanuit een waardenbenadering op systematische manier ingaat op de nogal ongrijpbare opvattingen van actoren is het *‘advocacy coalition framework’* (ACF) dat ontwikkeld is door de Amerikaanse hoogleraar politieke wetenschappen Sabatier (Fenger, 2003, Sabatier, 1998). Vanuit dit model zal het theoretisch kader ontwikkeld worden. Dit model gaat uit van een beleidssubstelsysteem waarin door verschillende actoren het beleid beïnvloed wordt. Een belangrijk onderdeel van dit model zijn de zogenaamde *‘advocacy coalitions’*, coalities van actoren die verschillende functies hebben, maar een gemeenschappelijk waardenpatroon delen. In dit onderzoek zal het ACF toegepast worden op ruimtelijke projecten. In hoofdstuk drie zal het advocacy coalition framework verder uitgewerkt worden.

1.6 Kennisdomein

Voor een onderzoek met betrekking tot duurzaamheid is het belangrijk in te gaan op verschillende soorten van kennis. De verschillende kennisdomeinen vragen een andere benadering, een andere onderzoeksopgave en een ander maatschappelijk debat. Jacobs (2000, pp 17-24) gaat in een artikel over omgevingskwaliteit uitgebreid in op de verschillende visies die rondom kennis gehanteerd worden. Omdat duurzaamheid eenzelfde soort begrip is als omgevingskwaliteit (ambigu, geen duidelijke definitie) worden zijn bevindingen hier kort beschreven.

Binnen de wetenschapscirculeren tenminste drie visies op wetenschap en de verschillende waarden van feiten en kennis (Jacobs, 2000, p17). De eerste en oudste is die van de objectieve kennis. Binnen deze visie wordt de wetenschappelijke kennis gezien als de universele waarheid. Door middel van waarnemingen worden wetten geconstrueerd die in samenhang een theorie vormen (Koningsveld, 1995). Vanuit die theorie kunnen nieuwe wetten worden gemaakt. In deze visie verklaart de wetenschapper de feiten, die objectief zijn en als waarheid gezien worden. Een toetsingskader, zoals het model van Telos, dat in hoofdstuk twee genoemd wordt (Telos, 2006), waarin harde meetbare criteria samen een oordeel geven over duurzaamheid past binnen dit model.

Op dit model is van verschillende kanten forse kritiek gekomen. Vooral Popper betoogt dat objectieve feiten niet bestaan maar dat waarnemingen altijd vanuit een bepaald denkkader komen (Jacobs, 2000, p19; Middag & Timmermans, 2008, p20). Om toch tot theorieën en weerleggingen van theorieën te komen, moet er een feitenbasis gecreëerd worden. Doordat er binnen een groep consensus bestaat over deze gecreëerde feitenbasis kunnen er door de groep gedeelde feiten en theorieën bestaan. Dit wordt intersubjectieve kennis genoemd, er wordt hierbij niet gesproken over de waarheid maar over juistheid. Binnen dit kennisdomein kan het onderzoek van het RIVM en het MNP geschaard worden (zie ook hoofdstuk twee). Zij doen, op basis van enquêtes, uitspraken over verschillende groepen die hun eigen visie hebben op duurzaamheid.

Nog een stap verder gaat het idee van de subjectieve kennis. Binnen deze visie bestaat er geen werkelijkheid, alleen theorieën. Er zijn geen feiten en er is nooit een objectieve reden om een bepaalde theorie aan te hangen (Feyerabend, 1993). De nadruk ligt hierdoor op het individu, er kan alleen iets gezegd worden over de mening van een persoon op een bepaalde plaats en tijd en met een bepaalde gemoedstoestand. Met andere woorden, er kan alleen iets gezegd worden over de waarachtigheid van een uitspraak (Jacobs, 2000, p20; Middag & Timmermans, 2008, p20).

Vanuit alle drie de visies (de kennisdomeinen) wordt over duurzaamheid gesproken. Jacobs geeft aan dat het belangrijk is dit te realiseren (het woord kwaliteit kan probleemloos vervangen worden door duurzaamheid): *“... ...iedereen blijkt over kwaliteit te kunnen spreken, maar vaak vanuit totaal verschillende denkwerelden..... met een driedeling in ware, juiste en waarachtige kennis, waaraan inhoud kan worden gegeven vanuit respectievelijk objectieve, intersubjectieve en subjectieve kennisontwikkeling, is dit te begrijpen. Maar dit betekent dat het niet zinnig is over iets als dé kwaliteit van de omgeving een eenduidige interpretatie te verwachten. Inhoud geven aan kwaliteit gebeurt binnen drie kennisdomeinen.”* (Jacobs, 2000, p69).

Bij onderzoek naar waarden en opvattingen van actoren past het intersubjectieve kennisdomein¹. Hier zal in dit onderzoek vanuit worden gegaan. Een belangrijke aanname, die ook geldt voor het advocacy coalition framework, is dat er verschillende coalities bestaan die verschillende opvattingen hebben. Dit wil nadrukkelijk niet zeggen dat de ene opvatting juister is dan de andere. De verschillende coalities hebben een verschillend denkkader (belief system) en komen zo tot andere opvattingen (Sabatier, 1998, p99). Dit past bij het intersubjectieve kennisdomein.

1.7 doelstelling en onderzoeksvraag.

Zoals genoemd in de paragraaf 1.1 is het begrip duurzaamheid steeds breder geworden, en is de betekenis minder duidelijk. Het wordt in veel publicaties genoemd, zonder dat duidelijk wordt wat het precies betekent. Door middel van inzichten in waarden en waardencoalities kan meer kennis verkregen worden over de betekenis die duurzaamheid krijgt en de duurzaamheidsaspecten die belangrijk gevonden worden. Het doel van dit onderzoek is daarom het inzicht verkrijgen in de waarden van actoren in ruimtelijke projecten binnen het platteland en zo inzichtelijk te maken hoe duurzaamheid betekenis krijgt in de besluitvorming van deze projecten.

Vanuit deze doelstelling kan een onderzoeksvraag worden gedefinieerd, die als leidraad dient voor dit onderzoek. Deze onderzoeksvraag luidt:

Welke duurzaamheidswaarden hebben actoren in ruimtelijke projecten op het platteland, en hoe werken deze door in de betekenis die duurzaamheid krijgt?

De onderzoeksvraag valt uiteen in twee onderdelen. Het eerste deel gaat specifiek in op actoren en hun waarden. Antwoord hierop is nodig voor het tweede deel van de vraag. Dit deel wil antwoord geven op de vraag welk causaal verband er is tussen de betekenis van duurzaamheid en de waarden van actoren in ruimtelijke projecten op het platteland. In hoofdstuk vier zal deze hoofdvraag verder uitgesplitst worden in verschillende deelvragen. Door deze deelvragen te beantwoorden zal een antwoord geformuleerd worden op de onderzoeksvraag.

---

¹ Dat er in dit onderzoek vanuit gegaan wordt dat de werkelijkheid verschillend geïnterpreteerd wordt wil niet zeggen dat er geen ‘reële’ werkelijkheid bestaat. Het gaat erom dat bij begrippen als kwaliteit en duurzaamheid de relatie tot een dergelijke werkelijkheid nu eenmaal aan interpretatie onderworpen is. Hier kan veel dieper op ingegaan worden maar dat is in het kader van dit onderzoek niet relevant.

1.8 relevantie

Binnen de planologie is veel onderzoek gedaan naar duurzame ontwikkeling en de relatie van duurzaamheid met planning. Echter, relatief weinig onderzoek is daarbij gericht op de waarden van actoren. In de huidige ontwikkeling, waarbij steeds meer actoren betrokken (moeten) worden bij ruimtelijke planning, en steeds meer verschillende actoren macht krijgen (o.a. Boelens et al, 2006) is het belangrijk inzicht te krijgen in de opvattingen van de actoren. Dit onderzoek probeert hier een bijdrage aan te leveren door inzicht te geven in de waardenpatronen van de actoren. Het MNP (nu planbureau voor de leefomgeving) en het RIVM hebben al onderzoek verricht op dit gebied. Hierbij worden de Nederlanders op basis van verschillende wereldbeelden in bepaalde groepen ingedeeld. Vanuit de verschillende wereldbeelden wordt een set duurzaamheidsindicatoren gedefinieerd (MNP & RIVM, 2004). Dit onderzoek is echter gericht om Nederland als geheel.

Het is de vraag of waarden die mensen als belangrijk noemen bij een onderzoek nog steeds een grote rol spelen als ze belanghebbende zijn bij een concreet project. In een bepaalde situatie, en onder invloed van andere actoren kunnen waarden aangepast worden. Het is daarom relevant om op projectniveau waardenoriëntaties te onderzoeken. Hier krijgt duurzaamheid immers concreet betekenis. De waarden van actoren binnen ruimtelijke projecten hebben een directe invloed op het Nederlandse platteland.

De maatschappelijke relevantie komt vooral vanuit het duurzaamheidsaspect. Door dit onderzoek wordt er meer inhoud toegevoegd aan het concept duurzaamheid en kan er een betere afweging plaatsvinden tussen de verschillende aspecten die aan een duurzame ontwikkeling gerelateerd zijn. Er kan zo een betere (politieke) afweging gemaakt worden tussen verschillende duurzame opties die er vaak zijn.

1.9 Leeswijzer

In hoofdstuk 2 zal ingegaan worden op het begrip duurzaamheid. De ontwikkeling zal geschetst worden, waarna vanuit een Christelijk-sociaal perspectief een waardenkader ontwikkeld zal worden. Dit kader zal gebruikt worden om te onderzoeken welke waarden actoren in ruimtelijke projecten belangrijk vinden. In hoofdstuk 3 zal de theoretische achtergrond geschetst worden voor het verband tussen waarden en beleid. Er zal ingegaan worden op het advocacy coalition framework en verschillen tussen publieke en private actoren.

Het tweede deel van het onderzoek is het empirische deel. Daarvoor zal in hoofdstuk 4 een conceptueel model ontwikkeld worden op basis van de theoretische beschouwingen in hoofdstuk twee en drie en zullen het onderzoeksmodel en de methode van onderzoek beschreven worden. In hoofdstuk 5 zullen de uitkomsten van een schriftelijke vragenlijst uitgewerkt worden. Deze vragenlijsten zijn afgenomen bij actoren in drie cases. In hoofdstuk 6 zullen deze drie cases verder uitgediept worden, en zal ingegaan worden op het tweede deel van de hoofdvraag. De relatie tussen de waarden, waardencoalities en de betekenis van duurzaamheid staan hier centraal. In het slothoofdstuk zal de conclusie weergegeven worden. Er wordt een antwoord gegeven op de hoofdvraag en de deelvragen, en dit zullen in een breder perspectief geplaatst worden.

2. Duurzaamheid

In dit hoofdstuk zal ingegaan worden op het begrip duurzaamheid. De ontwikkelingen en kenmerken zullen in paragraaf 2.1 beschreven worden. Het zal blijken dat duurzaamheid een breed begrip is. In paragraaf 2.2 zal weergegeven worden dat een waardenbenadering mogelijkheden biedt om hier meer inzicht in te krijgen. Om onderzoek te doen naar waarden is het noodzakelijk een kader te ontwikkelen om structuur te geven aan het onderzoek. Dit gebeurt vanuit een Christelijk-sociaal perspectief. In paragraaf 2.3 zal dit perspectief uitgewerkt worden. Aan de hand hiervan, en aan de hand van de literatuur wordt dan in paragraaf 2.4 een waardenkader ontwikkeld wat gebruikt zal worden in het empirische deel van dit onderzoek.

2.1 Ontwikkeling van het begrip duurzaamheid

Het begrip duurzaamheid is pas algemeen bekend sinds drie decennia. Het kwam op toen het genoemd werd in het invloedrijke Brundtlandrapport, een beleidsdocument van de *World Commission on Environment and Development* uit 1987. De definitie van duurzaamheid uit dat rapport luidt: *“paths of progress which meets the needs and aspirations of the present generation without compromising the ability of future generations to meet their needs”* (Brundtland, 1987, p4).

Duurzaamheid was in deze oorspronkelijke definitie vooral gerelateerd aan ecologische en milieuvraagstukken, maar intussen wordt het begrip breder geïnterpreteerd. Vaak worden hierbij de drie P's genoemd: People, Profit en Planet. Die hier bedoelde domeinen economie, ecologie en sociaal-cultureel, en vooral hun samenhang worden allemaal belangrijk gevonden voor een duurzame ontwikkeling. Op economisch gebied gaat het dan om het bereiken of behouden van een bepaald welvaarniveau en het efficiënt verdelen van middelen. Binnen het ecologische domein passen termen als het milieu, het in stand houden van voorraden grondstoffen en de 'draagkracht van ecosystemen'. Bij het sociaal-ethische domein gaat het meer om vraagstukken als gelijkheid tussen landen, gelijkheid tussen generaties en de verdeling van welvaart en welzijn (o.a. Martens, 2005).

Het begrip duurzaamheid heeft volgens Martens drie kenmerken (Martens, 2005, p6). Het eerste kenmerk is het intergenerationele karakter. Niet alleen het hier en nu is van belang, maar ook de gevolgen voor volgende generaties. Het tweede kenmerk is het belang van verschillende schaalniveaus. Duurzaamheid speelt niet alleen regionaal maar ook mondiaal. En wat regionaal als duurzaam wordt gezien kan mondiaal (o.a. door afwentelingprocessen) als niet-duurzaam worden beschouwd. Als laatste geldt dat het begrip multi-interpretabel is.

De kenmerken volgens Martens, laten zien dat het denken over duurzaamheid sterk normatief geladen is. De manier waarop het multi-interpretabele begrip gedefinieerd wordt is afhankelijk van het normatieve standpunt, het normatieve kader van waaruit gedacht wordt. Deze normatieve verschillen komen onder andere tot uiting in de verschillen in belang die toegekend worden aan de verschillende domeinen. Nadat eerder het ecologische domein de grondslag vormde voor het duurzaamheidsdenken, staat nu de economische component meer centraal. Bijvoorbeeld het Milieu- en natuurplanbureau (nu Planbureau voor de Leefomgeving) probeert in de publicatie *“kwaliteit en toekomst, verkenning van duurzaamheid”* zoveel mogelijk aan te sluiten bij de economische benadering, maar deze wordt wel verbonden met de ecologische en sociaal-ethische benadering. Dit blijkt ook uit de definitie in dit rapport waarbij de economische term 'middelen' opgenomen is in de Brundtland-definitie: *“de continueerbaarheid van de (hier en nu) gekozen kwaliteit van leven,*

gegeven de nagestreefde verdeling van die kwaliteit van leven over de wereld en de draagkracht van de beschikbare uiteindelijke middelen” (milieu- en natuurplanbureau & RIVM, 2004, p39).

Ook binnen de planologie zijn deze verschillende benaderingen zichtbaar. Een artikel van Ness (2000, p506) noemt vijf principes, die veel in de literatuur terugkomen, om duurzame ontwikkeling te bewerkstelligen. Dit zijn:

- Reductie energiegebruik en uitstoot per inwoner in een bepaald gebied tot een niveau waarop het duurzaam is voor de hele aarde.
- Het minimaliseren van de aantasting van natuurlijke gebieden, ecosystemen en grondgebruik voor de voedselproductie.
- De consumptie van ecologisch schadelijke bouwmaterialen minimaliseren.
- Het vervangen van open stromen, waar natuurlijke rijkdommen in afval worden omgezet, in gesloten kringlopen, gebaseerd op lokale hulpbronnen.
- Een milieu voor stedelijke inwoners zonder vervuiling en lawaaioverlast en met voldoende groene ruimtes voor de bevolking om de relatie met de aarde te ervaren.

Dit is een benadering waarin enkel ecologische principes genoemd worden. Binnen de planologie zijn ook benaderingen die duurzaamheid breder definiëren. Zo noemen Berke en Conroy (2000, pp23-24) zes principes om ruimtelijke plannen op duurzaamheid te toetsen, die niet alleen ecologisch zijn. Dit zijn harmonie met de natuur, een leefbare bebouwde omgeving, plaatsgebaseerde economie, billijkheid, de vervuiler betaald en verantwoordelijk regionalisme.

Naast de normatieve verschillen in het relatieve gewicht dat toegekend wordt aan de verschillende domeinen en aspecten, is er een tweede afweging zichtbaar waarin een normatieve keuze gemaakt moet worden. Het gaat hier om de vraag of de domeinen als onafhankelijk gezien worden of meer in samenhang behandeld worden. In sommige studies worden de verschillende domeinen afzonderlijk gezien en moet er binnen alle deelgebieden schade voorkomen worden. In andere benaderingen wordt iets als duurzaam gezien als alle positieve en negatieve gevolgen binnen de verschillende domeinen bij elkaar opgeteld positief zijn (bijv. RIVM, 2003, p34). Een nadeel in bijvoorbeeld het ecologische domein kan dan gecompenseerd worden met een voordeel in het economische domein. In concrete gevallen is er altijd een zekere samenhang tussen de verschillende domeinen, waarbij een voordeel voor het ene domein in veel gevallen een nadeel is voor het andere domein. Toch lijkt de laatste benadering van duurzaamheid een iets minder ‘strakke’ vorm, en zijn lichte schadelijke gevolgen voor een bepaalde factor minder doorslaggevend.

Dit verschil is ook zichtbaar binnen de planologie. Owens bijvoorbeeld onderscheidt op dit vlak drie verschillende normatieve standpunten op het gebied van duurzame ontwikkeling binnen de ruimtelijke ordening (Owens, 1994, p443). De eerste is een ontwikkeling die minstens dezelfde totale kapitaalvoorraad doorgeeft aan toekomstige generaties. De tweede interpretatie zegt dat er voor de verschillende kapitalen gecompenseerd kan worden maar dat bepaalde kritieke kapitalen (zoals de ozonlaag) intact moeten blijven. Ook volgens de derde interpretatie moeten kritieke kapitalen bewaard blijven. Hier kunnen echter natuurlijke kapitalen niet ingewisseld worden met andere kapitalen.

Na de inhoudelijke verbreding van het begrip duurzaamheid door het combineren van economische en sociale aspecten met ecologische aspecten is het verder verbreed door duurzaamheid niet alleen te zien als resultaat, maar ook als een proces. Proces wordt steeds meer genoemd als de vierde ‘P’. Proces wordt gezien als een verbindende factor. Het gaat er hierbij om dat de verschillende belangen die bij duurzaamheid horen op een goede manier tegen elkaar afgewogen worden. Duurzaamheid

wordt dan meer een middel om het proces te sturen (Alphen et al, 2008, p24). Dit blijkt onder andere uit een onderzoek naar de duurzaamheid van ruimtelijke planning van Berke en Conroy. In hun definitie, die de eerder genoemde drie kenmerken van Martens herbergt, noemen ze duurzame ontwikkeling een dynamisch proces: *“sustainable development is a dynamic process in which communities anticipate and accommodate the needs of current and future generations in ways that reproduce and balance local social, economic, and ecological systems, and link local actions to global concerns”* (Berke & Conroy, 2000, p22).

Uit voorgaande blijkt dat duurzaamheid een begrip is dat steeds verder verbreed is. Steeds meer sectoren en facetten worden aan duurzaamheid verbonden. Hierdoor is het een containerbegrip geworden. Dat duurzaamheid als een middel in een proces wordt gezien, en niet alleen meer als inhoudelijk concept draagt hieraan bij. Door de vele verschillende definities die er gehanteerd worden is het belangrijk expliciet te definiëren. Een expliciete definitie blijft echter vaak achterwege: er wordt, onder andere in ruimtelijke projecten vaak niet helder duidelijk gemaakt wat er met duurzaamheid bedoeld wordt (Ness, 2000, p503). Het genoemde risico wordt hierdoor dus werkelijkheid, duurzaamheid als concept wordt breed en daardoor betekenisloos. Dit wordt nog versterkt doordat het politiek bijna onmogelijk is om tegen duurzaamheid te zijn (zie o.a. Ness, 2000, p 504; Visser, 2008). Goudzwaard et al komen dan ook tot een stevige conclusie: *“[duurzaamheid] dient nauwelijks meer voor het bekritisieren en beoordelen van de huidige economische realiteiten, maar wordt als bijvoeglijk naamwoord steeds meer aan de bestaande economische groei geplakt. ‘Duurzame groei’ staat tot in regeringsstukken gelijk aan het voldoen aan de voorwaarden van een onbeperkt verdergaande economische expansie. Het begrip ‘duurzaamheid’ is zo alle tanden uitgetrokken”* (Goudzwaard et al. 2009, p128).

2.2 Naar een waardenbenadering

Goudzwaard et al (2009) geven het begrip duurzaamheid de benodigde politieke dimensie. Het is voor een belangrijk deel een politieke keuze waarin bepaald wordt wat er met het begrip duurzaamheid bedoeld wordt. Dit geldt zeker ook als het begrip duurzaamheid gehanteerd wordt binnen de ruimtelijke ordening. In gebiedprocessen stonden, in tegenstelling hiermee, lange tijd rationele keuzes centraal. De aandacht was vooral gericht op de meest effectieve middelen om het gestelde doel te behalen (Buunk, 2010, p6). In een lectorale rede geeft Buunk (2010, p7)aan dat er op een andere manier gedacht moet worden. De strijd om ruimte wordt beslist in een politieke, normatieve afweging. De keuze tussen wat mooi of lelijk is, wat nodig of onnodig is, bestaat uit een afweging van waarden. Dit zijn geen irrationele of gevoelsmatige afwegingen maar gaat uit van een waardenrationaliteit.

De focus op waarden, die Buunk weer meer centraal wil stellen in de ruimtelijke ordening, biedt een manier op te onderzoeken wat duurzaamheid inhoudt. Het is immers nodig dat er een afweging van waarden plaatsvindt, om duidelijk te krijgen welke keuzes gemaakt zijn om een ontwikkeling duurzaam te noemen. Het gaat in discussies over duurzaamheid niet alleen over technische of economische oplossingen. Zoals gezegd moet, om van duurzaamheid geen leeg en inhoudsloos begrip te maken, duidelijk worden welke aspecten en welke belangen belangrijk gevonden worden. Met andere woorden, de normatieve uitgangspunten moeten bekend worden.

Naast de ‘buitenkant’ is de ‘binnenkant’ relevant. Immers: *“wat zich aan de buitenkant manifesteert, wordt echter wel bepaald door enerzijds persoonlijke drijfveren en anderzijds politieke keuzen die gebaseerd zijn op onderliggende mens- en wereldbeelden”* (Horlings & Remmers, 2009,

p26). Waarden zijn dus te definiëren op verschillende niveaus. De ‘buitenkant is zichtbaar door en handelen van actoren en de resultaten van dat handelen. Waar deze vandaan komen is minder zichtbaar. Bezieling, de innerlijke drijfveren om duurzaam (of niet duurzaam) te handelen, is moeilijker waarneembaar. Er is hier dan ook zeer beperkt onderzoek naar gedaan (Horlings & Remmers, 2009, p28).

Om waarden en hun betekenis voor duurzaamheid te onderzoeken is het belangrijk onderscheid te maken tussen de verschillende niveaus waarop waarden gedefinieerd en zichtbaar worden. Het theoretische model van Sabatier biedt hier aanknopingspunten voor (o.a. Sabatier, 1988). Dit model onderscheidt in waardenpatronen van actoren drie hiërarchische lagen. De eerste laag van deze zogenaamde ‘belief systems’ is de deep (normative) core. Deze is het meest abstract, het gaat over de levensbeschouwing van een mens. Volgens Schön en Rein gaat het hierbij om de onderliggende “structures of belief, perceptions and appreciation of policy positions” (Schön & Rein, 1994, p23), Fenger noemt dit “de fundamentele normatieve en ontologische axioma’s die de persoonlijke filosofie van een persoon of een actor representeren” (Fenger, 2003, p127). Dit is een diepe laag, die niet direct invloed heeft op de keuze voor een bepaald beleid, het zijn fundamentele waarden zoals het belang dat gehecht wordt aan een duurzame toekomst voor de derde wereld.

De tweede laag is de near (policy) core, de beleidsstrategieën en afwegingen tussen verschillende prioriteiten zoals een afweging tussen concrete economische en ecologische belangen. Hierbij horen ook de keuzes tussen verschillende beleidsstrategieën, bijvoorbeeld de keuze tussen meer marktsturing of meer overheidssturing. Hier worden niet de instrumentele beslissingen mee bedoelt. Deze horen bij de derde laag, de ‘secondary aspects’. Deze zijn nodig om de doelen uit de ‘near core’ te implementeren.

Hoewel de drie lagen elkaar beïnvloeden en invloed hebben op de standpunten van actoren is er niet altijd een direct causaal verband tussen belief system en standpunt (Visser, 2008). Er kan bijvoorbeeld een verschil zijn tussen woorden en daden, iemand kan zeggen dat hij het milieu de hoogste prioriteit moet hebben maar zelf een niet-milieuvriendelijke levensstijl hebben. Het waardenpatroon van iemand is niet af te leiden uit zijn standpunten. Een waarde, zoals gelijkheidsdenken kan voorkomen uit meerdere ‘deep cores’. Christenen, maar ook bijvoorbeeld socialisten vinden deze waarde belangrijk.

2.3 ‘Deep normative core’: duurzaamheid vanuit ChristenUnie perspectief

De keuze voor duurzame ontwikkeling kan dus ontstaan in de ‘deep core’. Het wordt dan echter nog niet duidelijk welke keuzes en afwegingen er daadwerkelijk gemaakt worden. Deze komen voort uit de ‘near policy core’. Op de betekenis van duurzaamheid te onderzoeken zullen in dit onderzoek waarden dan ook op dit niveau onderzocht worden. Er zal daarvoor een waardenkader ontwikkeld worden, waarin waarden gedefinieerd worden mogelijk voortkomen uit het streven naar een duurzame ontwikkeling. Omdat er oneindig veel waarden benoemd kunnen worden, is een afbakening in een dergelijk waardenkader nodig. Deze waarden komen zoals gezegd voort uit de diepere laag van het waardensysteem. Verschillende ‘deep cores’ zorgen voor een verschillende ‘near policy core’. Om voor een afbakening te zorgen, zal er in dit onderzoek uitgegaan worden van één bepaalde ‘deep core’. Er zal geredeneerd worden vanuit de Christelijk-sociale stroming. Dit komt in belangrijke mate overeen met het gedachtegoed van de politieke partij ChristenUnie. Van hieruit zullen waarden geïntroduceerd worden. Dit wil niet zeggen dat waarden die benoemt worden exclusief christelijk-sociaal zijn. Waarden kunnen zoals beschreven vanuit verschillende ‘deep cores’

belangrijk gevonden worden. Door vanuit één levensbeschouwing, één 'deep normative core' te redeneren ontstaat wel een afgebakend kader.

In de 'deep core' worden op drie vlakken afwegingen gemaakt (Sabatier, 1988, p45). Het eerste terrein is de aard van de mens. Een fundamentele vraag is of de mens onderdeel is van de natuur, of dominant is aan de natuur. In het Christelijk-sociale gedachtegoed wordt de mens gezien als rentmeester. Dit wil zeggen dat de mens boven de natuur staat, en deze moet beheren. De schepping staat echter niet alleen in dienst van de mens. Er is een hiërarchische verhouding tussen schepping en mens. De mens heeft in de Christelijke visie een schepper van de aarde boven zich, die hoger is dan hijzelf. De schepping heeft daarom intrinsieke waarde. In een publicatie van het wetenschappelijk instituut van de ChristenUnie over ruimtelijke ordening wordt dan ook beschreven dat *"naast de zorg voor de medemens, de mens ook de zorg en liefde opgedragen gekregen heeft voor de gehele geschapen werkelijkheid"* (Janssens en all, 2000, p55). Dit heeft tot gevolg dat het ecologische domein een grote rol speelt in het duurzaamheidsdenken vanuit deze 'deep core'.

Onderdeel van de aard van de mens is, naast de relatie tot de natuur, ook de relatie tot andere mensen. Sabatier (1988, p45) onderscheidt hier de afweging of de mens vooral als individu of als 'contractarians' leven. In het christelijk-sociale gedachtegoed, dat sterk ingaat tegen het individualisme, ligt de nadruk op het laatste. Sociale verbanden zijn belangrijk, en dus is ook het sociale domein van duurzaamheid belangrijk. Om dit uit te diepen is het tweede vlak waarop afwegingen in de 'deep core' gemaakt worden relevant. Het gaat hierbij om vragen over de verdeling van gerechtigheid (Sabatier, 1988, p45) zoals: wiens welvaart telt, wat is het relatieve belang van verschillende groepen en van toekomstige generaties? Vragen die zeer relevant zijn voor de opvatting over duurzaamheid. Onder andere omdat alle mensen door dezelfde schepper geschapen zijn, zijn mensen onderling gelijkwaardig. Hierdoor is het belangrijk dat mensen rekening houden met elkaar en dat grote tegenstellingen in kansen en mogelijkheden voorkomen moeten worden. Gelijkwaardigheid is niet hetzelfde als gelijkheid (dit zal nooit bereikt worden), maar houdt wel in dat schrijnende ongelijkheid verhinderd moet worden (Nijhoff, 2009). Dit geldt op alle verschillende schaalniveaus, van lokaal tot internationaal. Sociale duurzaamheid is vanuit dit perspectief dus belangrijk, niet alleen lokaal, maar ook voor de rest van de wereld.

Het derde vlak waarop in de 'deep core' een afweging moet worden gemaakt is het relatieve belang tussen verschillende waarden als vrijheid, liefde macht en schoonheid. De waarden hebben niet direct (vaak wel indirect) een verband met duurzaamheid. Het voert in het kader van dit onderzoek dan ook te ver om hier op in te gaan. Wat wel van belang is, is de positie van de economische waarden. Het ecologische en sociale domein zijn, zoals beschreven, dus belangrijk. Vanuit een Christelijke visie is het economische domein een minder belangrijk aspect van duurzaamheid. Behoeften van toekomstige generaties en mensen elders op de wereld hebben meer te maken met welzijn dan met welvaart. Een bepaald bestaansminimum is nodig, iedereen heeft recht om een menswaardig bestaan. Onze huidige westerse samenleving is hiervoor echter niet per definitie een goede maatstaf. Economie, of economische groei moet geen doel op zich zijn. Economisch filosoof Berns geeft aan dat *"het enige wat men over haar einddoel zou kunnen zeggen, is dat het 'steeds meer' is"* (Telos, 2006, p167).

Economie moet meer als middel worden gezien. Economische vooruitgang (geld) wordt in een Christelijk-sociale visie niet gezien als een van de belangrijkste behoeftes van de mens. Het is meer een middel om te voorzien in behoeften. Het economische/financiële aspect is wel in elk project relevant. Zonder geld kan een project immers niet of nauwelijks uitgevoerd worden. Door dit onderdeel te maken van het begrip duurzaamheid, wordt het nog verder verbreed. Het onderscheid

tussen een 'gewoon' project en een 'duurzaam' project wordt daardoor steeds onduidelijker. (Zie ook het in paragraaf 2.1 genoemde citaat van Goudszwaard et al.) Doordat het economische aspect altijd aanwezig is in projecten voegt het weinig toe aan het onderscheidende karakter van duurzaamheid. Het aspect economie zegt, vooral op projectniveau, weinig over de manier waarop er met het milieu en de medemens, dus met duurzaamheid omgegaan wordt.

2.4 Naar een waardenkader

Er zijn verschillende abstracte waarden gedefinieerd die onderdeel zijn van het christelijk-sociale gedachtegoed. In concrete projecten zijn deze echter niet direct zichtbaar. Er moet dus nog een niveau lager gegaan worden, om concrete waarden te definiëren, die een rol spelen in afwegingen die actoren in projecten maken. Er moet een waardenkader in de 'near policy core' ontwikkeld worden. De waarden uit dit kader moeten vanzelfsprekend voortkomen uit de hierboven geschetste 'deep core'. Ze kunnen hier echter niet rechtstreeks uit geëxtraheerd worden.

Het RIVM en het milieu- en natuurplanbureau (RIVM, 2004; natuur- en milieuplanbureau & RIVM, 2004) komen in verschillende publicaties ook tot een waardenkader. Ze proberen het wetenschappelijke domein en het publieke domein te combineren, zij gebruiken een combinatie van wetenschappelijke inzichten en waardenoriëntaties van Nederlandse burgers. De waardenoriëntaties zeggen in dit rapport iets over de kwaliteit van leven die mensen nastreven en dus over duurzaamheid. De wetenschappelijke inzichten zeggen iets over het functioneren van de mens en het natuurlijk systeem. Waarden worden hierbij gedefinieerd als "*gedeelde ideeën over wat wenselijk is*" (RIVM, 2004, p44). Deze worden ingedeeld in een matrix waarin onderscheid gemaakt wordt tussen de drie domeinen en tussen plaats en tijd (zie figuur 2.1)

Figuur 2.1 Matrix Waarden van duurzaamheid

Duurzaamheidwaarden	Sociale rechtvaardigheid	Economische efficiëntie	Ecologische veerkracht
Nu - later	<i>gedeelde ideeën over wat wenselijk is</i>		
Hier - daar			

Bron: RIVM, 2004, p36.

Hiermee wordt onderzocht welke waarden terug zijn te vinden in het duurzaamheidsbewustzijn van burgers en of er een indeling te maken is in zogenaamde duurzaamheidssegmenten, groepen met een bepaalde samenhang in ideeën en gedrag over duurzaamheid (RIVM, 2004, p36). Op basis van deze maatschappelijke waarden gecombineerd met wetenschappelijke inzichten is een lijst met indicatoren samengesteld (zie figuur 2.2). Deze indicatoren zijn beschreven als maatschappelijke vraagstukken. De wetenschappelijke indicatoren zijn vooral gebaseerd op inzichten van de verschillende nationale planbureaus.

Figuur 2.2 Indicatoren volgens RIVM en Milieu- en natuurplanbureau

Tabel 2.8.2: Voorstel voor een verzameling duurzaamheidsindicatoren, gebaseerd op waardenoriëntaties en wetenschappelijke kennis.

Sociaal-cultureel	Economie	Ecologie
Indicatoren vanuit waardenoriëntaties		
Armoede	Internationale samenwerking	Ozonlaag
Kinderarbeid	Pensioenvoorziening	Drinkwaterbeschikbaarheid
Honger	Energie voorzieningszekerheid	
Gewapende conflicten en terrorisme	Energiegebruik (voorraaduitputting)	
Mensenrechten	Concurrentiepositie – arbeidskosten	
Criminaliteit	Concurrentiepositie – filedruk	
Culturele verschillen (allochtonen)		
Indicatoren vanuit waardenoriëntaties en wetenschap		
Onderwijs	Staatschuld	Broeikaseffect
Gezondheidszorg	Collectieve lastendruk	Waterkwaliteit
Werkloosheid	Energieprijs	Biodiversiteit
Indicatoren vanuit wetenschap		
Bevolkingsgroei mondiaal	Inkomen per hoofd	Lokale leefomgeving – gezondheidseffecten
Bevolkingsgroei nationaal	Handelsstromen	Ruimtebeslag elders
Werkdruk		Landschapskwaliteit

Bron: Natuur- en milieuplanbureau & RIVM, 2004, p61.

De totale verzameling indicatoren die genoemd worden in de tabel is nationaal gericht. Dit onderzoek gaat echter uit van een mondiaal perspectief. Indicatoren als concurrentiepositie of handelsstromen zijn in dit mondiale perspectief niet relevant voor duurzaamheid. Verschillende indicatoren zijn controversieel. Bijvoorbeeld op de vraag of culturele verschillen leiden tot meer of minder duurzaamheid, zal geen eenduidig antwoord gegeven worden. Doordat deze lijst met indicatoren op het brede beleid van een land gericht is, en waarden op nationale schaal gedefinieerd zijn is deze niet direct toepasbaar in dit onderzoek naar ruimtelijke projecten. De matrix in figuur 2.1 die als uitgangspunt genomen is, biedt echter wel aanknopingspunten op tot een kader te komen.

Het onderzoeksinstituut Telos heeft een uitgebreide lijst met indicatoren ontwikkeld, om de duurzaamheid van o.a. de provincie Noord-Brabant te toetsen (Telos, 2006). Ook hier worden de drie domeinen ecologie, economie en sociaal-cultureel gebruikt. In de 'Telos-terminologie' worden dit kapitalen genoemd. De kapitalen worden onderverdeeld in voorraden: *“de essentiële elementen die de kwaliteit en de kwantiteit van de kapitalen bepalen”* (Telos, 2006, p6). Deze voorraden zijn gebaseerd op wetenschappelijke inzichten en worden weergegeven in figuur 2.3. Aan de hand van eisen wordt bepaald waaraan de verschillende voorraden, op langere termijn, moeten voldoen. Deze eisen zijn normatief en wordt bepaald door stakeholders. Dit is vanzelfsprekend afhankelijk van de context en het schaalniveau waarop ze bekeken worden. In de loop van de tijd kunnen deze eisen dan ook sterk aan verandering onderhevig zijn. In vergelijking met de matrix van het RIVM in figuur 2.1 ontbreekt hier de onderstaande laag, waarin onderscheid gemaakt wordt tussen 'hier en daar'. Deze tabel geeft een overzicht van mogelijke aspecten, mogelijke waarden die een rol kunnen spelen bij duurzaamheid. Zeker niet genoemde aspecten, maar een belangrijk deel is relevant voor duurzaamheid in ruimtelijke projecten.

Figuur 2.3: Overzicht verschillende voorraden volgens Telos.

Sociaal-cultureel	Ecologie	Economie
1 gezondheid	1 natuur	1 arbeid
2 solidariteit	2 bodem	2 kapitaalgoederen
3 identiteit en diversiteit	3 grondwater	3 kennis
4 kunst en cultureel erfgoed	4 lucht	4 ruimtelijke vestigingsvoorwaarden
5 burgerschap	5 oppervlaktewater	5 economische structuur
6 onderwijs	6 delfstoffen	6 grond- en hulpstoffen
7 woonomgeving	7 landschap	
8 veiligheid		

Bron: Telos, 2006, p8.

Op basis van de geschetste ‘deep core’ in paragraaf 2.3 en met behulp van de aspecten die genoemd worden door Telos kan nu invulling gegeven worden aan de matrix uit figuur 2.1. Er moeten dus waarden gedefinieerd worden uit de verschillende domeinen economie, sociaal-cultureel en ecologie. In paragraaf 2.3 is echter beargumenteerd waarom economische aspecten, economische waarden niet direct iets zeggen over de duurzaamheid van een project. Toch kan economie niet veronachtzaamd worden. Projecten kunnen immers niet uitgevoerd worden zonder financiële middelen. De economische waarde is in ruimtelijke projecten naar verwachting dus belangrijk, in ieder geval voor een deel van de actoren. Duurzaamheid gaat echter niet om bijv. winst, maar meer om bestaansrecht. Daarom is de eerste waarde economische bestaanszekerheid.

Binnen het sociale domein worden twee waarden gedefinieerd. In tabel 2.3 worden in het sociale domein veel aspecten genoemd die geen relatie hebben met ruimtelijke ontwikkeling in het Nederlandse platteland. Het aspect dat relevant is, is vooral woonomgeving. Omdat waarden als gezondheid en veiligheid wel beïnvloed kunnen worden door ruimtelijke projecten, wordt hier de brede waarde leefkwaliteit gehanteerd. Leefkwaliteit kan echter voor elk individu verschillen. Binnen het christelijk-sociale perspectief is de gemeenschap echter ook belangrijk. Om dit te waarborgen is als tweede waarde met betrekking tot het sociale aspect maatschappelijk draagvlak toegevoegd. Een algemene definitie hiervan is *“Draagvlak kan omschreven worden als een door belangen ingegeven evaluatie van de politieke situatie door doelgroepen van een beleid, waaraan een doelgroep actieve of passieve steun verleent of juist weerstand biedt”* (Boedeltje & De Graaf, 2004, p2). Draagvlak is voor elk ruimtelijke project belangrijk maar is ook gerelateerd aan duurzaamheid. Het creëren van draagvlak, dus het rekening houden met anderen is sterk met duurzaamheid verbonden.

Binnen het ecologische domein zijn alle waarden in het telos-overzicht direct relevant voor ruimtelijke projecten op het platteland, uitgezonderd delfstoffen. Een belangrijke waarde is landschappelijke kwaliteit. Deze duurzaamheidswaarde heeft betrekking op mens en milieu en zit gedeeltelijk in tussen het ecologische en sociale domein. Landschap is een belangrijk onderdeel van ruimtelijke ordening en er is veel behoefte aan bij de Nederlandse bevolking (MinInv, 2009). De verwachting is dus dat ook actoren in planningsprocessen dit als belangrijke waarde zien. Het zegt iets over hoe de mens naar de omgeving, naar het landschap kijkt. Landschappelijke kwaliteit wordt onderverdeeld in gebruikswaarde, belevingswaarde en toekomstwaarde (Kruit et al, 2008, p16). Het gaat hier om de belevingswaarde. Verschillende actoren beleven het landschap anders en geven aan hetzelfde landschap een andere waarde (Duineveld & Lengkeek, 2003, p3).

In de onderverdeling van Telos wordt onderscheid gemaakt tussen bodem, water en lucht. Om, in vergelijking met andere domeinen, niet te veel waarden in het ecologische domein te definiëren zijn dezen samengevoegd. Hierdoor ontstaat een brede waarde die het niet-levende deel van het ecologische domein beslaat. Water- lucht- en bodemkwaliteit is een belangrijke waarde voor het

milieu maar ook voor de mens. Voldoende kwaliteit van water, lucht en bodem is een voorwaarde voor een menswaardig bestaan. De waarde natuur heeft een zekere overlap met de andere waarden. Om deze te specificeren wordt hier de waarde biodiversiteit genoemd. Dit is een belangrijk criterium voor de levende natuur (Nijhof, 2008, p6). Doordat bepaalde soorten uitsterven vermindert de biodiversiteit, en gaat de kwaliteit van natuur dus achteruit. Door hiervoor te kiezen wordt een duidelijk onderscheid gemaakt met de niet levende waarden. In de 'christelijk sociale deep core' is afhankelijkheid van de schepper zoals beschreven belangrijk. Omdat elk soort apart geschapen is, is elk soort belangrijk en is zorg dragen van de biodiversiteit dus relevant vanuit dit perspectief.

Alle gedefinieerde waarden horen bij de bovenste laag van de matrix. Ze zijn zichtbaar op de schaal van een project en hebben lokale betekenis. Dit maakt het beeld van duurzaamheid echter niet compleet. Uit dit hoofdstuk blijkt duidelijk dat duurzaamheid niet alleen lokaal of nationaal betekenis heeft, maar bij uitstek een begrip is dat te maken heeft met een globaal wereldbeeld. Als laatste wordt daarom de waarde 'gevolgen voor de rest van de wereld' toegevoegd aan het waardenkader. Deze is niet onder te verdelen in één van de domeinen. Deze waarde beslaat het hele onderste deel van de matrix in figuur 2.1. Omdat de gevolgen van ruimtelijke processen vanzelfsprekend voor het grootste deel lokaal zichtbaar zijn, wordt deze waarde niet onderverdeelt. Het totale waardenkader wordt daarom zoals zichtbaar in figuur 2.4.

Figuur 2.4 Waardenkader.

	Sociaal	Economie	ecologie
Nu / later	<ul style="list-style-type: none"> - Leefkwaliteit - Maatschappelijk draagvlak 	<ul style="list-style-type: none"> - Bestaanszekerheid 	<ul style="list-style-type: none"> - Landschappelijke kwaliteit - Biodiversiteit - Water/lucht/Bodemkwaliteit
Hier / daar	Gevolgen voor de rest van de wereld		

2.5 conclusie

Uit dit hoofdstuk blijkt dat het begrip duurzaamheid steeds breder is geworden. Het begrip is ontstaan vanuit het ecologische domein, maar inmiddels zijn ook het economische en sociale domein gekoppeld aan het begrip. Hierdoor is de betekenis van het begrip steeds onduidelijker geworden. De betekenis die het krijgt is afhankelijk van normatieve uitgangspunten. Hierdoor kan met een waardenbenadering inzicht worden verkregen in de betekenis van duurzaamheid. Uit de literatuur blijkt dat er veel verschillende waarden en aspecten aan duurzaamheid verbonden zijn. Vanuit verschillende normatieve uitgangspunten zijn deze waarden verschillend. In veel literatuur gaat men wel uit van waarden uit de drie verschillende domeinen sociaal, economie en ecologie. Ook vanuit het Christelijk-sociale uitgangspunt, dat in dit onderzoek gehanteerd wordt, zijn deze domeinen belangrijk. Het economische domein is hierin wel minder relevant, al kan deze niet weggelaten worden.

Daarom is op basis van deze drie domeinen een waardenkader gedefinieerd. Dit kader geeft een structuur aan het empirische onderzoek naar de waarden van actoren. In hoofdstuk vijf zal onderzocht worden of de waarden uit dit waardenkader daadwerkelijk relevant zijn voor actoren in ruimtelijke projecten binnen het Nederlandse platteland.

3. Het advocacy Coalition Framework

Nadat in het vorige hoofdstuk een waardenkader gedefinieerd is, zal in dit hoofdstuk ingegaan worden op het proces van beleidsvorming. De theoretische achtergrond om dit te onderzoeken zal behandeld worden. Het belangrijkste onderdeel hiervan is het advocacy coalition framework. In paragraaf 3.1 zal de keuze voor dit model beargumenteerd worden, in paragraaf 3.2 zullen het model en zijn toepassing beschreven worden. Dit is nodig om in te gaan op het mogelijke verband tussen waarden en de betekenis die duurzaamheid krijgt. In 3.3 zal als aanvulling ingegaan worden op theorie die aanleiding geeft om verschillen in waardenpatronen tussen publieke en private partijen te onderscheiden.

3.1 Keuze voor het model

De doelstelling van dit onderzoek is het verklaren hoe duurzaamheidswaarden betekenis krijgen in beleid. In het verklaren van beleid zijn binnen de bestuurskundige theorievorming drie groepen variabelen die een verklaring kunnen bieden voor beleidsprocessen en beleidsveranderingen (Fenger, 2003). De eerste groep zijn de kenmerken van de beleidsomgeving, waar institutionele en auctorgecentreerde institutionele benaderingen op gericht zijn. Een tweede verklaringsrichting is gericht op machtsposities van actoren, deze richting komt vooral tot uiting in de beleidsnetwerkbepanding. De derde verklaringsfactor zijn de opvattingen van actoren.

In dit onderzoek heeft waarden van actoren als uitgangspunt. De verklaringsfactor wordt dus gezocht in de opvattingen van actoren. Bij het object van het onderzoek, ruimtelijke projecten binnen het Nederlandse platteland, zijn meerdere actoren betrokken. In de huidige situatie binnen de ruimtelijke ordening is niet alleen meer een overheidsinstelling bij een project betrokken is maar zijn meerdere partijen betrokken (Boelens & Spit, 2006, p26). Door deze verschuiving van 'government naar governance' worden dus meerdere actoren voor het onderzoek relevant. In het voorgaande hoofdstuk is beargumenteerd dat de waarden van de actoren met betrekking tot duurzaamheid kunnen verschillen. Dit is afhankelijk van hun normatieve uitgangspunten, van hun waardenpatroon. De verschillende actoren zullen proberen hun verschillende waarden zo veel mogelijk te implementeren in het beleid. Om te onderzoeken welke waarden geïmplementeerd worden in projecten, en hoe duurzaamheid daardoor betekenis krijgt is het noodzakelijk in te gaan op het beleidsproces.

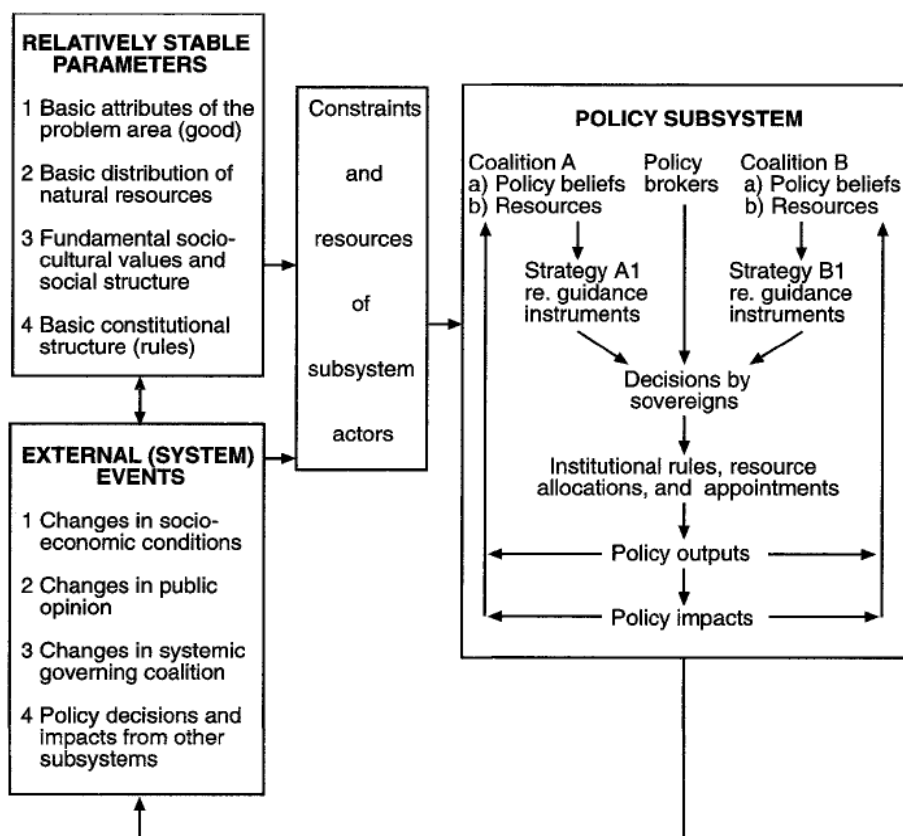
Het 'advocacy coalition framework' (ACF) van de eerder genoemde Sabatier (o.a. 1988; 1998) biedt hier aanknopingspunten voor. Het ACF is bedoeld om "*the incredibly complex process of policy change over periods of one or several decades*" te onderzoeken en te conceptualiseren (Sabatier, 1998, p130). Het model wordt vooral gebruikt om beleid op een bepaald thema, zoals bosbeleid (Lertzman et al, 1996), de Europese werkgelegenheidspolitiek (Riel & van de Meer, 2002) of het Zwitserse drugsbeleid (Kübler, 2001) te onderzoeken. Hoewel ruimtelijke projecten niet gaan over één specifiek beleidsthema, maar meerdere sectoren behelst, biedt het ACF wel aanknopingspunten. Het ontwikkelen van een project is immers een verandering in het beleid (of het maken van nieuw beleid), duurt meerdere jaren en is 'incredibly complex'. Het model zal hieronder eerst beschreven worden.

3.2 Structuur

In figuur 3.1 is een schematische weergave van het model weergegeven. Het voor dit onderzoek belangrijkste onderdeel is het beleidssubstelsysteem. Deze is weergegeven aan de rechterkant van het model. Hieronder vallen alle actoren die betrokken zijn bij een bepaald beleid of een beleidsprobleem. Dit kunnen ambtenaren, belangengroepen, politici adviesorganen en dergelijke zijn, het gaat niet alleen om de formele besluitvormers maar om alle actoren die enigszins bij de totstandkoming of de uitvoering van een beleidsprobleem betrokken zijn.

Aan de linkerkant zijn twee blokken weergegeven met verschillende exogene variabelen. Deze variabelen beïnvloeden de mogelijkheden van de actoren in het beleidssubstelsysteem (Sabatier, 1998, p102-103). De bovenste groep bestaat uit de stabiele factoren zoals de institutionele omgeving en de basiswaarden van de samenleving. In de tweede groep worden vier dynamische factoren weergegeven waarvan het te verwachten is dat ze over een lagere periode (ongeveer tien jaar) kunnen veranderen. Dit zijn veranderingen in sociaal-economische omstandigheden, veranderingen in de publieke opinie, veranderingen in de regeringssamenstelling en politieke beslissingen vanuit andere beleidsvelden (bijvoorbeeld verandering in wetgeving).

Figuur 3.1 schematische weergave ACF

Bron: Sabatier, 1998, p102

Binnen het beleidssubstelsysteem bevinden zich dus alle betrokken actoren, elk met hun eigen waardenpatroon. Een belangrijke veronderstelling hierbij is dat actoren hoofdzakelijk gericht zijn op de lange termijn en niet op korte termijn en eigen belang. Binnen het systeem ontstaan volgens Sabatier verschillende beleidscoalities. Deze 'advocacy coalitions' zijn "each composed of actors from

various governmental and private organizations who both (a) share a set of normative and causal beliefs and (b) engage in a non-trivial degree of co-ordinated activity over time (Sabatier, 1998, p103). Het gaat om gezamenlijke waardenpatronen die ervoor zorgen dat coalities ontstaan, het ontstaan van coalities wordt begrensd door ideologie, door de normatieve uitgangspunten.

De waarden op basis waarvan de actoren samen komen in 'advocacy coalitions' zijn waarden uit de near policy core, de tweede laag van het 'belief system'. Van deze fundamentele beleidsstandpunten wordt verondersteld dat ze een direct verband hebben met het door de actor gewenste beleid (Fenger, 2003, p127). Aangenomen wordt dat de waardenpatronen van actoren relatief stabiel zijn in de tijd, en dat advocacy coalitions dus ook langere tijd blijven bestaan. In een beleidssubstelsysteem kan er slecht één advocacy coalition zijn, volgens Sabatier zijn er echter in de meeste gevallen twee tot vier belangrijke coalities (Sabatier, 1988,p140).

Deze coalities hebben strategieën en opvattingen binnen een project, of nemen deze aan. Hierdoor ontstaat er een controverse, en wordt er door de verschillende coalities geprobeerd het beleid te beïnvloeden. De richting waarop dit gebeurt is afhankelijk van het belief system, de mogelijkheden hiervoor worden echter bepaald door de hulpbronnen (Sabatier, 1988, p143).Geld, expertise, het aantal aanhangers en de wettelijke legitimiteit bepalen voor een belangrijk deel de macht die coalities kunnen uitoefenen. Volgens het model van Sabatier wordt er tussen de verschillende partijen bemiddeld om tot een compromis te komen. Dit gebeurt door een derde groep (onafhankelijke) actoren in het beleidssubstelsysteem, die Sabatier 'policy broker' noemt (Sabatier, 1998, p104)

3.3 publieke en private partijen

Partijen die in het beleidssubstelsysteem deelnemen kunnen onderverdeeld worden in private en publieke partijen. Onderzoek van Noordegraaf en Teeuw (2003) geeft aanleiding om een verschil in waarden te verwachten tussen publieke en private actoren. Zij gaan in op het verschil tussen publieke en private identiteit (Noordegraaf & Teeuw, 2003, pp6-7). De private identiteit verschilt van de publieke identiteit door de afwezigheid van een hoger doel. Er zijn wel doelen maar deze zijn vooral gericht op de korte termijn. Daarnaast is het idee van oorzakelijkheid bij de publieke identiteit holistisch terwijl de private opvatting atomistisch is. Dit wil zeggen dat de werkelijkheid vanuit het publieke domein wordt gezien als een complex systeem terwijl privaat alleen gekeken wordt naar de directe effecten van handelen. Als derde is er een onderscheid in een statische en een dynamische opvatting van tijd. Bij de private identiteit spelen verleden en toekomst geen rol terwijl bij de publieke identiteit belangen van toekomstige generaties en ontwikkelingen ook meewegen. Door deze genoemde verschillen kan verondersteld worden dat publieke actoren meer gericht zijn op bepaalde aspecten van duurzaamheid dan private actoren. Daarnaast wordt verondersteld dat er door een verschil in waarden van betrokken actoren verschillende coalities gevormd worden.

Het traditionele verschil in waardenpatronen tussen publieke partijen en private partijen wordt echter kleiner. Dit wordt veroorzaakt door twee ontwikkelingen (Wal et al, 2008, p466). Aan de ene kant gaat de overheid door beïnvloeding van de new public management ontwikkeling steeds meer bedrijfsmatig werken. Waarden als efficiëntie en meetbaarheid verdringen traditionele overheidswaarden als rechtvaardigheid en doelmatigheid. Een tweede ontwikkeling is nog meer relevant voor onderzoek op het gebied van duurzaamheid. De ontwikkeling dat Corporate social responsibility (CSR), die steeds meer aan invloed wint, zorgt ervoor dat bedrijven zich meer met maatschappelijke waarden bezig gaan houden. Hierdoor worden waarden als duurzaamheid en verantwoordelijkheid steeds belangrijker voor private partijen.

Er is binnen verschillende vakgebieden (bestuurskunde, bedrijfskunde, sociologie) onderzoek gedaan naar de gevolgen hiervan en naar de normatieve vraag wat de publieke en private moraal zou moeten zijn. Er is echter nauwelijks empirisch onderzoek gedaan naar wat op dit moment leidende waarden binnen publieke en private partijen zijn (Wal, 2008, p235). Doordat onderzoek naar verschillen tussen publiek en privaat sterk ideologisch is, en doordat het ambigu is welke waarden bij welke partijen horen, is het arbitrair om specifieke waarden aan bepaalde partijen te verbinden op alleen conceptuele en theoretische basis (Wal et al, 2008, p267-268). Hiervoor is empirisch onderzoek noodzakelijk.

Uit het empirische onderzoek dat Van der Wal (2008) heeft uitgevoerd blijkt dat de klassieke verdeling in waarden tussen private en publieke partijen nog steeds bestaat, ondanks de hierboven benoemde ontwikkelingen. Rechtmatigheid, onkreukbaarheid en onpartijdigheid zijn het meest van belang als waarden voor publieke partijen. Private organisaties benoemen de waarden eerlijkheid, innovativiteit en profijtelijkheid als het meest belangrijk.

De waarden die relevant zijn voor dit onderzoek zijn op een andere manier gedefinieerd. De waarde 'sustainability' is als één van de 20 waarden in het onderzoek opgenomen, maar beslaat alleen het terrein natuur en omgeving (alleen het domein planet). De waarde 'social justice' is vergelijkbaar met het sociale domein. De waarde 'profitability' kan vergeleken worden met het economische domein. Het is echter wel duidelijk dat deze in dit onderzoek smaller is dan in het onderzoek van Wal. In dit onderzoek gaan het immers 'slechts' om bestaanszekerheid, en niet om winst.

Er is in het onderzoek van Wal ((2008)opvallend weinig verschil in het belang van de aan duurzaamheid gerelateerde waarden. De waarde 'sustainability' is voor zowel publieke als private organisaties niet belangrijk. Private partijen rangschikken hem in een rij van 20 waarden op de 17^e positie, terwijl publieke partijen gemiddeld kiezen voor de 19^e positie. Ook social justice is relatief onbelangrijk. Deze wordt bij publieke partijen als 16^e en bij private partijen als 19^e gerangschikt. Alleen binnen het economische domein is het verschil groot. Profitability is voor publieke partijen de minst belangrijke, terwijl de waarde bij private partijen gemiddeld op de zevende plek gerangschikt wordt.

3.4 conclusie

Het advocacy coalition model biedt een verklaring voor de manier waarop waarden doorwerken in beleid. Een belangrijk aspect hierin is het vormen van coalities. Gedeelde waardenpatronen van actoren leiden tot deze coalities. Tussen de coalities vindt een controversale plaats, waarvan de uitkomst het beleid bepaalt. De inhoud van het beleid wordt dus verklaard door de inhoud van de controversale. Deze wordt bepaald door de verschillende waardenpatronen van de coalities. Op deze manier is er een verband tussen de waarden van actoren en de betekenis die duurzaamheid krijgt.

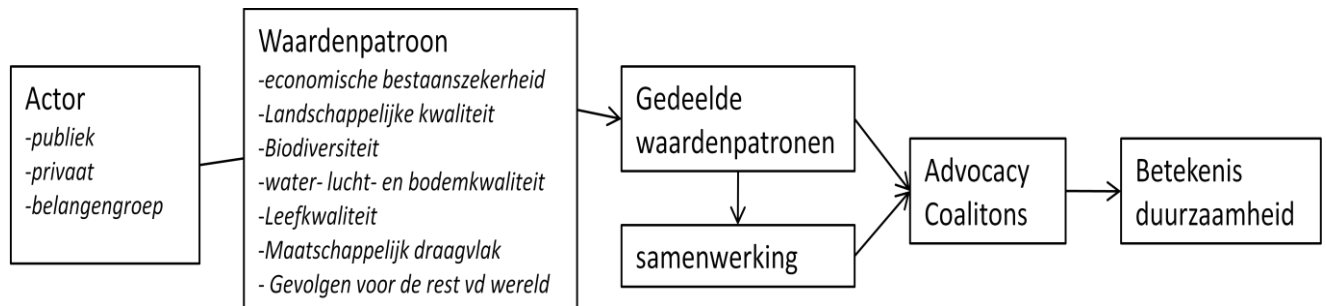
Het onderzoek van Noordegraaf en Teeuw (2003) geeft verschillen weer tussen publieke en private identiteit. Op basis hiervan is een onderscheid tussen publieke en private partijen te verwachten. Het onderzoek van Wal (2008) plaatst hier kanttekeningen bij. Door verschillende ontwikkelingen zijn de verschillen in waarden tussen publieke en private partijen kleiner geworden. Alleen het belang dat toegekend wordt aan de waarde economische bestaanszekerheid zal naar verwachting verschillen. In het empirische deel van het onderzoek zal onderzocht worden of private partijen daadwerkelijk meer belang toekennen aan het economische domein. Hier zal ook onderzocht worden of deze verwachte verschillen leiden tot het vormen van verschillende advocacy coalitions.

4. Methodologie

4.1 conceptueel model

Op basis van voorgaande hoofdstukken is een conceptueel model ontworpen, op basis waarvan deelvragen ontwikkeld worden en het empirisch onderzoek gedaan kan worden. In het model zijn op schematische wijze de verbanden weergegeven die op basis van de literatuur verwacht worden. Het conceptueel model is afgebeeld in figuur 4.1 en zal hieronder toegelicht worden.

Figuur 4.1 conceptueel model

Dit onderzoek kent een actorgerichte benadering. Actoren staan centraal in dit onderzoek en zijn het object van het onderzoek. Centraal staan immers de waarden die actoren hebben. De verklaring van de betekenis die duurzaamheid krijgt gebeurt op basis hiervan. Er zijn verschillende soorten actoren. In het voorgaande hoofdstuk is ingegaan op de theoretische verschillen tussen publieke en private partijen. In het model wordt ook een derde groep, de belangengroepering onderscheiden. Een ruimtelijk project wordt gezien als een beleidssubstelsysteem zoals Sabatier dat definieert (zie paragraaf 3.1). Dit subsysteem omvat alle actoren die het beleid beïnvloeden. Hieronder vallen dus ook belangengroepen. Dit zijn geen private en geen publieke partijen maar zijn een categorie hiertussen. Over de verwachte waardenpatronen is niet veel te zeggen, dit is immers sterk afhankelijk van het specifieke belang wat nagestreefd wordt door een bepaalde belangengroep.

Elke actor heeft een eigen waardenpatroon. Waardenpatronen zijn breed en ongreepbaar. Daarom worden ze geoperationaliseerd met behulp van het waardenkader dat is ontwikkeld in hoofdstuk twee. Het waardenpatroon is vereenvoudigd tot de (duurzame) waarden die hier gedefinieerd worden. De waardenpatronen van de verschillende actoren kunnen verschillen, maar kunnen ook sterke overeenkomsten vertonen. Er kunnen gedeelde waardenpatronen ontstaan. Volgens het model van Sabatier leidt dit tot samenwerking.

Er ontstaan in een beleidsproces advocacy coalitions van partijen die een gedeeld waardenpatroon hebben en samenwerken. Coalitions worden dus gedefinieerd op basis van gedeelde waardenpatronen en samenwerking. Daarnaast kan een actor volgens het ACF de rol aannemen van een policy broker. Deze bemiddelt tussen de verschillende advocacy coalitions. Volgens het ACF wordt beleidsverandering verklaart door een botsing tussen de waardenpatronen van de advocacy coalitions.

4.2 deelvragen.

Op basis van het conceptueel model kunnen verschillende deelvragen gedefinieerd worden, die zorgen voor een antwoord op de hoofdvraag. Deze luidt:

Welke duurzaamheidswaarden hebben actoren in ruimtelijke projecten op het platteland, en hoe werken deze door in de betekenis die duurzaamheid krijgt.

Om deze vraag te beantwoorden is het van belang te onderzoeken welke duurzaamheidgerelateerde waarden relevant zijn. Op basis van de theorie is hiervoor een voorselectie gemaakt in de vorm van een waardenkader. Empirisch zal onderzocht worden welke waarden door actoren relevant gevonden worden, en welke waardenkaders bij actoren in ruimtelijke projecten gedefinieerd kunnen worden. De eerste deelvraag luidt daarom:

- 1) *In welke mate vinden de verschillende actoren de duurzaamheidswaarden economische bestaanszekerheid, landschappelijke kwaliteit, biodiversiteit, water- lucht- en bodemkwaliteit, leefkwaliteit, maatschappelijk draagvlak en gevolgen voor de rest van de wereld relevant, en is er sprake van bepaalde waardenpatronen?*

In hoofdstuk drie wordt geconcludeerd dat er verschil verwacht kan worden in de waardenpatronen van publieke en private partijen. Het belangrijkste verschil wordt verwacht in het belang dat toegekend wordt aan de economische waarde. Daarnaast laat onderzoek naar de verschillen in identiteit zien dat normatieve uitgangspunten van private en publieke partijen verschillen. Dit kan zorgen voor meer verschillen in waardenpatronen. De deelvraag is daarom breed geformuleerd. Deelvraag twee luidt:

- 2) *Zijn er verschillen in de waardenpatronen tussen publieke en private partijen?*

In het conceptuele model is zichtbaar dat de waardenpatronen leiden tot het ontstaan van 'advocacy coalitions'. In hoofdstuk drie is beschreven dat deze gekenmerkt worden door een gezamenlijk waardenpatroon en gezamenlijke activiteiten. Onderzocht zal worden of er, zoals weergegeven in het model, dergelijke coalities gevormd worden. Voor een gedeeld waardenpatroon wordt geen harde definitie gegeven. Het gaat om overeenkomsten tussen actoren in het belang dat aan bepaalde waarden wordt toegekend. Dit kan een sterke gedeelde focus op één bepaalde waarde (bijv. landschappelijke kwaliteit) zijn maar ook het belang dat gehecht wordt aan een groep waarden, zoals alle waarden binnen het ecologische domein. Door vooraf geen strikte definitie te hanteren wordt voorkomen dat bepaalde waardenpatronen niet passen binnen de definitie en zodoende niet opgemerkt worden. Ook Sabatier geeft geen verdere operationalisering van een gezamenlijk waardenpatroon. De derde deelvraag luidt daarom:

- 3) *Vind er samenwerking plaats tussen actoren met een gedeeld waardenpatroon en welke coalities kunnen hierbij gedefinieerd worden?*

Zoals beschreven leidt een controversie tussen de verschillende coalities tot beleidsverandering. Er wordt dan zichtbaar welke betekenis duurzaamheid krijgt. Vanzelfsprekend verschilt dit per project. Een verwachting over de algemene betekenis van duurzaamheid is lastig, doordat duurzaamheid een

containerbegrip is geworden. De doelen van het project en de context zijn hierdoor voor een deel bepalend voor de betekenis die duurzaamheid krijgt. Daarnaast bieden de waarden van actoren een verklaring, zoals beschreven in voorgaande. Om dit verband te onderzoeken is het dus belangrijk om per project in te gaan op de betekenis die duurzaamheid krijgt. Dit is dus niet generaliseerbaar voor het hele Nederlandse platteland. De vierde deelvraag luidt:

4) *Welke betekenis krijgt duurzaamheid in de onderzochte ruimtelijke projecten?*

4.3 Onderzoeksontworp

Een belangrijk uitgangspunt van het ACF is, zoals beschreven in paragraaf 3.2, dat het model ingaat op een compleet beleidssubstelsysteem en dat alle actoren die hierbij betrokken zijn invloed hebben op de totstandkoming van beleid. Het empirische onderzoek zal dan ook gericht zijn op een beleidssubstelsysteem, in dit geval een ruimtelijk project binnen het platteland, als geheel. Voor een goede analyse is het noodzakelijk een grondige studie te maken van een project. Een casestudiemethode, waarbij enkele projecten diepgravend geanalyseerd worden ligt voor de hand en zal in dit onderzoek gebruikt worden. Ook in andere publicaties waarin gebruikt wordt gemaakt van het ACF zijn een of enkele beleidssubsystemen object van onderzoek (o.a. Lertzman et al, 1996; Riel & van de Meer, 2002; Kübler, 2001).

In verschillende onderzoeken die in hoofdstuk twee worden genoemd (Telos, Natuur- en milieuplanbureau / RIVM) is geen gebruik gemaakt van casestudies, maar is kwantitatief onderzoek met behulp van enquêtes uitgevoerd. In dit onderzoek wordt echter de betekenis van duurzaamheid binnen projecten onderzocht. De context is relevant, en kan van invloed zijn op waarden die belangrijk gevonden worden, en op de betekenis die duurzaamheid krijgt. In een casestudy is ruimte om de context te betrekken in het onderzoek. Hierdoor kan beter inzicht worden verkregen in waarden die in een concrete situatie relevant zijn voor duurzaamheid. Dit is een verschil met genoemde onderzoeken, waar het definiëren van een brede set van waarden het doel is.

In het onderzoek wordt een bepaald proces onderzocht met als doel inzicht te verwerven in de algemene situatie. Daarom is hier gekozen voor een *'exemplifying case'*. Hierbij worden cases geselecteerd die vergelijkbaar zijn met de bredere context met als doel de omstandigheden en condities van de normale situatie te vatten in de case zodat één proces, de betekenis die duurzaamheid krijgt te onderzoeken (Bryman, 2008, p56). Het is echter wel belangrijk te realiseren dat, ook bij een exemplifying case, een casestudie niet representatief is en dat uitkomsten dus niet algemeen geldend zijn voor de ruimtelijke projecten op het Nederlandse platteland.

Om tot beter inzichten te komen, en de representativiteit te verhogen is gekozen voor een vergelijkende casestudie. Door meerde projecten te vergelijken is het beter mogelijk inzicht te verkrijgen in de geldigheid van het theoretische model. Aan welke voorwaarden deze cases moeten voldoen, en op welke aspecten te cases vergeleken worden, wordt toegelicht in de volgende paragraaf.

4.4 Caseselectie

Het belangrijkste aspect op basis waarvan de cases geselecteerd moeten worden zijn de te verwachten verschillen in waarden van de actoren. Dit is immers het kernonderdeel van het empirische onderzoek. In hoofdstuk drie wordt beschreven dat er een aanleiding is om een verschil in waarden te verwachten tussen publieke en private actoren. Opgemerkt moet worden dat het onderscheid tussen publiek en privaat niet absoluut is. Volgens de uitgangspunten van het ACF spelen ook journalisten en bijvoorbeeld protestgroepen een rol (Sabatier, 1988, p139). In de praktijk zijn dus bij elk project publieke en private partijen betrokken. Het onderscheid tussen beide is gericht op de mate van invloed die actoren hebben, in publieke projecten ligt de invloed hoofdzakelijk bij publieke actoren en bij private projecten bij private actoren. Bij publiek-private projecten is er een gedeelde verantwoordelijkheid en dus ook gespreide invloed.

Naast dit onderscheid tussen publiek en privaat is de sector een tweede selectiecriteria. Bij de verschillende sectoren zijn verschillende soorten actoren betrokken en spelen verschillende waarden een rol. Zo is te verwachten dat bij een project, gericht op natuur de waarde biodiversiteit een belangrijkere rol zal spelen dan bij een woningbouwproject. Om de representativiteit van de projecten voor het Nederlandse landelijke gebied als geheel te verhogen worden cases gekozen uit verschillende sectoren, die belangrijk zijn binnen het Nederlandse platteland. De sectoren met het grootste grondgebruik zijn landbouw en natuur. Daarnaast is bijna 10% van het Nederlandse grondgebied bebouwd. (CBS, 2009). Uit elk van deze sectoren zal een case bestudeerd worden.

Er zullen dus drie verschillende cases geselecteerd worden om aan bovengenoemde eisen te voldoen. Om aan de onderzoeksvraag te beantwoorden moeten de projecten uitgevoerd worden in het landelijk gebied en moeten ze een duidelijke ruimtelijke component hebben. Uit projectnota's, projectwebsites enz. moet blijken of duurzaamheid een factor is in het project, en of aspecten van duurzaamheid een rol spelen of hebben gespeeld in de beleidsvorming.

Naast de genoemde onderscheidende criteria zijn er vanzelfsprekend eisen waaraan alle cases moeten voldoen. Zoals uit de vraagstelling blijkt gaat het om cases die gesitueerd zijn op het platteland en die een duidelijke ruimtelijke component hebben. Om de betekenis van duurzaamheid te onderzoeken moet er binnen de projecten een zekere mate van aandacht zijn voor duurzame ontwikkeling. Dit zal vooraf moeten blijken uit nota's, beleidsstukken en projectwebsites. Hieruit kan worden opgemaakt of duurzaamheid meegewogen wordt in de beleidsvorming.

De projecten die geselecteerd worden, zijn allemaal ongeveer in de fase waarin met de uitvoering begonnen wordt. Onderzoek in de fase net voor de uitvoering heeft als voordeel dat de uitkomsten van het proces bekend zijn, maar dat het proces nog maar kort geleden is geweest. Gegevens zullen hierdoor makkelijker te achterhalen zijn en het verlies aan informatie door de tijd wordt beperkt. Werkelijk gerealiseerde doelen en resultaten in de uitvoering worden in dit onderzoek dus niet meegenomen. Onderzoek naar uiteindelijke resultaten zijn wel relevant maar vergen een andere aanpak. Dit valt hierdoor buiten de scope van dit onderzoek.

Een inventarisatie van duurzame ruimtelijke projecten op het platteland heeft vooral via internet plaatsgevonden. Websites van organisaties die zich met plattelandontwikkeling bezighouden, zoals die van de 'dienst landelijk gebied' en de ministeries van 'VROM' en 'LNV' bleken een handig hulpmiddel om informatie over verschillende projecten te vergaren.

Uiteindelijk zijn, op basis van bovengenoemde eisen en praktische redenen (zoals beschikbaarheid van informatie) drie cases geselecteerd. Er is gekozen voor het project 'Meerstad' in Groningen, het project 'Nieuw gemengd bedrijf' in Brabant en het project 'Sarsven en de Banen' in Limburg. De aanleidingen en doelstellingen zijn gericht op drie verschillende sectoren: Meerstad is

hoofdzakelijk een woningbouwproject, het nieuw gemengd bedrijf wil grootschalige intensieve veehouderij realiseren en de doelstelling van Sarsven en de Banen is een integrale aanpak van tegenstellingen tussen natuur, water en landbouw. Tabel 4.1 geeft een overzicht van de belangrijkste kenmerken van de cases.

Tabel 4.1 Overzicht case-selectie

	opdrachtgevers	sector
<i>Meerstad</i>	publiek-privaat	volkshuisvesting
<i>nieuw gemengd bedrijf</i>	Privaat	Landbouw
<i>Sarsven en de Banen</i>	publiek	Natuur / (water)

4.5 Onderzoeksmethode

Binnen het casestudymodel zullen onderzoeksmethoden gekozen moeten worden. Deze methode verschilt per deelvraag. Er moet in het onderzoek eerst een beeld gevormd worden van de verschillende cases. Dit zal gebeuren aan de hand van verschillende documenten. Plannen, visies en dergelijke geven achtergrondinformatie over de plannen. Dit is echter niet voldoende om een antwoord te geven op de deelvragen. Hiervoor zijn interviews nodig met de betrokken actoren. De cases worden daarom onderzocht met behulp van semigestructureerde interviews, aangevuld met een schriftelijke vragenlijst. Door gebruik te maken van een semigestructureerd interview wordt de structuur behouden en blijft vergelijking tussen de verschillende cases mogelijk (Bryman, 2008, p440).

De interviews worden gehouden met actoren die het meeste invloed hebben op het proces. Een overzicht van de geïnterviewde personen is te vinden in bijlage 1. In de case Meerstad zijn dat de private en publieke partijen die in een publiek-private samenwerking het proces vormgeven. Niet alle partijen wilden deelnemen aan het onderzoek, maar er zijn zowel private al publieke partijen geïnterviewd. De relevante actoren bij de case Sarsven en de Banen zitten in een stuurgroep die de inhoud en het beleid van het integrale project bepaald. Er zijn bij twee publieke partijen (overheid en dienst landelijk gebied) en twee belangenorganisaties interviews gehouden. Bij de case Meerstad is een interview gehouden met een bureau dat namens de ondernemers het project leidt (de ondernemers hebben de externe contacten hieraan gedelegeerd) en met de gemeente die (door middel van wetgeving) een belangrijke rol speelt in de besluitvorming. Daarnaast is er een belangenorganisatie (Behoud de Parel) die veel invloed op het project uitoefent door onder andere overleg en media-uitingen. Ook mensen van deze groep zijn geïnterviewd.

De eerste deelvraag zal beantwoord worden met behulp van de schriftelijke vragenlijst die afgenomen zal worden tijdens de interviews. Het belang dat de verschillende actoren aan de waarden uit het waardenkader toekennen zal getoetst worden door middel van een Likertschaal. Hier geven de respondenten het belang van de verschillende waarden aan op de schaal van 1 tot 5. Het is te verwachten dat de respondenten bij alle waarden zullen aangeven dat deze belangrijk voor hen zijn. Het zijn immers waarden die door bijna iedereen positief beoordeeld worden. Daarnaast is het sociaal onwenselijk de duurzaamheidswaarden negatief te beoordelen. Door een Likertschaal

met vijf mogelijkheden, waarbij er dus een licht positief en een zeer positief antwoord mogelijk zijn, te hanteren wordt er getracht onderscheid aan te brengen. Om dit verder te verfijnen zal de actoren gevraagd worden een hiërarchie in de waarden aan te geven door middel van het toekennen van een cijfer tussen de 1 en de 7 aan de verschillende waarden.

Op basis van de uitkomsten hiervan kunnen mogelijk aanwezige waardenpatronen gedefinieerd worden. Ook deelvraag twee kan op basis van deze uitkomsten beantwoord worden. Een vergelijking tussen de waarden van publieke en private partijen geeft hier inzicht in. Vragen in het interview kunnen een aanvulling geven op de vragenlijst. Door hier open vragen te stellen kunnen actoren aangeven of er nog andere waarden relevant zijn voor het onderzoek en wordt inzicht verkregen in de toepassing van de waarden. Een overzicht van vragen in het interview is te vinden in bijlage 2.

Deelvraag drie moet op basis van de interviews beantwoord worden. De twee criteria voor het ontstaan van coalities zijn zoals benoemd een gedeeld waardenpatroon en samenwerking. De vraag of er een gedeeld waardenpatroon is, kan gedeeltelijk beantwoord worden op basis van de schriftelijke vragenlijst. Een gedeeld waardenpatroon is echter niet altijd op basis van het belang van de verschillende waarden te definiëren. Een dergelijk gedeeld patroon kan ook bestaan uit bijvoorbeeld een gezamenlijk sterk belang dat aan één bepaalde waarde wordt toegekend. Hierin moeten de interviews meer inzicht geven. Door te vragen naar overeenkomsten in waarden en doelen met andere actoren, en door te vragen naar samenwerking kan een antwoord geformuleerd worden op de derde deelvraag.

De vierde deelvraag is het moeilijkst te beantwoorden. Het is moeilijk de betekenis van duurzaamheid objectief vast te stellen. In de opvatting van de actoren kan de betekenis verschillen. Een belangrijke bron voor de beantwoording van deze vraag zijn documenten. Onderzocht zal worden of de genoemde duurzaamheidswaarden een rol spelen in de plandocumenten. De uitkomsten van de mogelijke controverse tussen coalities hebben gevolgen voor het beleid, en zouden daarmee zichtbaar moeten zijn in de plannen. Daarom kunnen deze een antwoord geven op de vierde deelvraag. De documenten geven echter beperkte informatie, de werkelijke situatie kan hier immers van verschillen. Daarnaast zullen de actoren daarom gevraagd worden wat duurzaamheid inhoudt in het project. Het is daarbij belangrijk onderscheid te maken tussen welke waarden de actoren belangrijk vinden, en welke waarden in het project relevant zijn. Hier moet tijdens de interviews duidelijk onderscheid in gemaakt worden.

5. Vergelijking van de waarden

5.1 inleiding

In dit hoofdstuk zullen de uitkomsten van de enquête beschreven worden. Er kan zo antwoord gegeven worden op de vraag naar de waarden en waardenpatronen van de actoren. In paragraaf 5.3 zal een vergelijking worden gemaakt tussen de private en publieke partijen. Dit geeft een antwoord op deelvraag drie. In het volgende hoofdstuk zullen de resultaten uitgewerkt worden door in te gaan op de cases.

Voor het onderzoek is bij 13 partijen een interview gehouden. Bij 12 is een enquête naar de waarden van deze actoren afgenomen. Alleen bij de gemeente Groningen is geen enquête afgenomen omdat deze geen onderscheid wilde maken tussen de verschillende waarden, maar deze als allemaal even belangrijk zag. De lijst met geïnterviewde personen is te vinden in bijlage 1. Zoals beschreven in hoofdstuk vier is met behulp van een Likertschaal gevraagd naar het belang dat actoren hechten aan een bepaalde waarde. Daarnaast is gevraagd een rangschikking te maken van het belang van de waarden. In bijlage 4 worden alle resultaten weergegeven.

5.2 Vergelijking belang waarden

In tabel 5.1 is het gemiddelde resultaat van de Likertschaal per project weergegeven. Het cijfer 1 staat hierbij voor zeer onbelangrijk, het cijfer 5 voor zeer belangrijk. Hoe hoger het gemiddelde, hoe belangrijker dus de waarde. In tabel 5.2 is het relatieve belang weergegeven. De respondenten is gevraagd alle waarden te nummeren, waarbij 1 de belangrijkste waarde is.

Tabel 5.1 belang waarden	meerstad	Sarsven	NGB	gemiddelde
gevolgen voor de rest van de wereld	2,75	2,75	3,33	2,94
landschappelijke kwaliteit	5,00	4,00	4,33	4,44
economische bestaanszekerheid	4,50	4,75	4,67	4,64
biodiversiteit	4,25	4,25	3,67	4,06
maatschappelijk draagvlak	4,75	4,75	4,67	4,72
leefkwaliteit	5,00	4,75	5,00	4,92
water- lucht- bodemkwaliteit	4,25	4,25	5,00	4,50

Tabel 5.2 relatieve belang waarden	meerstad	Sarsven	NGB	gemiddelde
leefkwaliteit	2,00	3,00	2,00	2,33
economische bestaanszekerheid	3,50	3,00	3,33	3,28
maatschappelijk draagvlak	3,25	3,25	3,67	3,39
water- lucht- bodemkwaliteit	4,75	3,50	3,00	3,75
landschappelijke kwaliteit	3,25	5,50	4,00	4,25
biodiversiteit	4,25	4,25	6,00	4,83
gevolgen voor de rest van de wereld	7,00	5,50	6,00	6,17

Wat opvalt is dat aan alle gedefinieerde waarde belang wordt gehecht, uitgezonderd de waarde gevolgen voor de rest van de wereld. Deze waarde scoort gemiddeld onder de drie en wordt dus vaker niet belangrijk dan belangrijk gevonden. Een mogelijke verklaring hiervoor is dat dit onderzoek

zicht richt op ruimtelijke projecten. Deze projecten hebben direct gevolgen voor de plek, maar gevolgen voor de rest van de wereld zijn vaak slechts indirect. Bij het NGB speelt uitstoot van schadelijke stoffen een belangrijke rol, en bleken productie- en afvalstromen relevant voor verschillende actoren. Bij dit project zijn gevolgen voor de rest van de wereld zeer belangrijk voor de belangenvereniging Behoud de Parel. Hierdoor is het gemiddelde bij dit project wat hoger op deze waarde.

Consistent met deze analyse is het feit dat gevolgen voor de rest van de wereld ook relatief gezien de minst belangrijke waarde is. Uit de rangschikking blijkt dat leefkwaliteit de belangrijkste waarde is voor de actoren in de hier onderzochte ruimtelijke projecten. De verschillen tussen de projecten zijn relatief klein. De verschillen worden voor een belangrijk deel verklaard door de inhoud van de projecten. De belangrijkste drie waarden zijn voor alle projecten belangrijk, en verschillen nauwelijks. Het is wel opvallend dat er nauwelijks verschillen zijn in het belang van de waarde maatschappelijk draagvlak. Ondanks dat er bij het NGB slechts zeer beperkt draagvlak is, en bij de andere cases nauwelijks problemen hiermee zijn, is deze waarde gemiddeld even belangrijk. De context is bij deze waarde dus beperkt van invloed op de waarde. Water- lucht- en bodemkwaliteit krijgt in Meerstad slecht zeer beperkt aandacht, en is waarschijnlijk daarom voor de betrokken partijen minder relevant in vergelijking met de andere cases.

5.3 Vergelijking publieke en private partijen

Tabel 5.3 belang waarden publiek/privaat	publiek	privaat	gemiddelde
gevolgen voor de rest van de wereld	2,80	2,67	2,73
landschappelijke kwaliteit	4,80	4,67	4,73
economische bestaanszekerheid	4,80	4,33	4,57
biodiversiteit	4,20	3,67	3,93
maatschappelijk draagvlak	4,60	4,67	4,63
leefkwaliteit	5,00	5,00	5,00
water- lucht- bodemkwaliteit	4,40	4,67	4,53

Tabel 5.4 relatieve belang waarden publiek/privaat	publiek	privaat	gemiddelde
leefkwaliteit	2,20	2,00	2,10
economische bestaanszekerheid	3,40	2,67	3,03
maatschappelijk draagvlak	3,00	3,33	3,17
water- lucht- bodemkwaliteit	4,20	3,67	3,93
landschappelijke kwaliteit	3,60	4,33	3,97
biodiversiteit	4,60	5,67	5,13
Gevolgen voor de rest van de wereld	7,00	6,33	6,67

In tabel 5.3 en 5.4 wordt onderscheid gemaakt tussen de publieke partijen en de private partijen.² Uit het onderzoek blijkt dat de publieke partijen een hogere waardering geven aan economische

² De gemiddeldes verschillen met paragraaf 5.2 doordat de belangengroepen niet meegenomen zijn in deze tabel

bestaanszekerheid. Dit is niet volgens de hypothese die voortkwam uit de theorie in hoofdstuk drie. Hier werd juist verondersteld dat private partijen meer belang toekennen aan economische waarden. Er ontstaat een diffuus beeld doordat in de rangschikking de private partijen economische bestaanszekerheid wel hoger rangschikken. Het blijkt dat de private partijen zoals verwacht economische bestaanszekerheid belangrijk vinden. Echter, ook publieke partijen kennen een groot belang toe aan deze waarde. De verschillen zijn daarom klein.

Ook de verschillen in het belang dat toegekend wordt aan de andere waarden is klein. Private partijen vinden biodiversiteit minder belangrijk dan publieke partijen. Hetzelfde geldt voor de waarde landschap. Deze waarden hebben geen direct effect op bedrijven. Het zijn vooral publieke belangen. Hetzelfde geldt voor water- lucht- en bodemkwaliteit. Deze worden door private partijen echter wel belangrijk gevonden. Dit wordt vooral veroorzaakt door Knowhouse, die deze waarde als tweede rangschikt.

6. Onderzochte Cases

6.1 inleiding

In dit hoofdstuk wordt ingegaan op de onderzochte cases. De drie cases die in het vorige hoofdstuk geselecteerd zijn zullen hier beschreven worden en er zal verslag gedaan worden van het onderzoek. Elke case begint met een beschrijving van het project, waarin de doelen en de betrokken partijen aan de orde komen. Daarna zal bij elke case ingegaan worden op de duurzaamheid. Op basis van projectdocumenten en de gehouden interviews en enquêtes zal beschreven worden wat de betekenis is van duurzaamheid en wat de verschillende opvattingen van de partijen daarover zijn. In het derde onderdeel van de verschillende cases zal ingegaan worden op deelvraag drie. Hier wordt antwoord gegeven op de vraag welke waardenpatronen er zichtbaar zijn, en welke coalities gedefinieerd kunnen worden.

6.2 Case Nieuw Gemengd Bedrijf

6.2.1 Beschrijving Project

Het Nieuw Gemengd bedrijf (NGB) is de vestiging van een grootschalige veehouderij in de gemeente Horst aan de Maas. Vier verschillende bedrijven willen een cluster vormen en een grootschalige ontwikkeling creëren in een landbouwontwikkelingsgebied in het dorpje Grubbenvorst. Het gaat om een varkenshouderij met ongeveer 33 duizend varkens en een kippenhouderij met 1,2 miljoen stuks pluimvee. Daarnaast zal er een biovergistingsinstallatie ontwikkeld worden, waarin reststromen verwerkt moeten worden (Blonk Milieuvadvis, 2008, p9).

Het NGB is bedacht in 2002 door de universiteit van Wageningen. Het was het eerste pilot van het concept agroparken. In dit concept wordt landbouw geclusterd met andere activiteiten, zodat milieu, landschap, mens en dier daar optimaal van kunnen profiteren (innovatienetwerk groene ruimte en agrocluster, 2005, p1). Hier werden ondernemers bij gezocht, waar er op dit moment nog vier van over zijn (Kuijpers Kip, Houbensteyn Groep, Heideveld, Christiaens Group). Deze ondernemers zijn verantwoordelijk voor het project. Het is dus een privaat project.

De doelstellingen van het project zijn (Knowhouse, 2006, p8):

- Uitbreiding van de economische activiteiten van de ondernemers
- Schaalvergroting van intensieve veehouderij op plekken die zich daar het beste voor lenen
- Bijdragen aan afwaartse beweging van dierplaatsen rond kwetsbare gebieden.
- Het concentreren van verschillende schakels in een gesloten bedrijf.
- Energiebesparing door vermindering van transport en gebruik van biogas.
- Het opwaarderen van afvalstromen
- Schaal- en combinatievoordelen vergroten doordat nog andere bedrijven kunnen aansluiten.

De procedures voor het project zijn ingewikkeld en kosten veel tijd. Richtlijnen en wetten van verschillende overheden verschillen en de wetgeving is (nog) niet toegepast op grote innovatieve projecten als het NGB. Hierdoor is de looptijd van het project lang, en is er nog geen definitieve zekerheid over de doorgang (interview Knowhouse). Daarnaast is er veel maatschappelijke weerstand. De nationale discussie over megastallen speelt hierin een rol, maar ook lokaal is er veel weerstand tegen het NGB. Hiervoor is een actiegroep opgericht. 'Behoud de Parel' wil de leefomgeving van het dorp Grubbenvorst beschermen en is fel tegenstander van het NGB. In het beleidssysteem rond het project speelt deze groep een belangrijke rol.

6.2.2 Duurzaamheid

Volgens een onderzoek naar de duurzaamheid van het NGB dat in opdracht van de gemeente is uitgevoerd is het NGB op veel punten duurzaam (Blonk Milieuvadvis, 2008). Vooral op nationaal schaalniveau worden er duurzaamheidswinst behaald. Aspecten die hiervoor gewogen zijn, zijn vooral ecologische aspecten. Het NGB scoort goed op uitstoot, natuur en landschap, energie en geur. Daarnaast is het bedrijf volgens de ondernemers vooral duurzaam door de locatie en het verminderen van reststromen. Door aandacht voor logistiek en transport kan het project zorgen voor een verbeterde duurzaamheid (interview Knowhouse). Op lokaal schaalniveau zijn er wel effecten die negatief uitpakken voor de duurzaamheid. De plaatselijke uitstoot van fijnstof en broeikasgassen neemt toe. Daarnaast zijn er meer risico's voor de volksgezondheid.

Binnen dit project is vooral het ecologische domein belangrijk. Er is veel aandacht voor de schadelijke effecten die de intensieve veehouderij heeft op het milieu. Daarnaast zijn de grondstoffen die gebruikt worden voor de bedrijfsvoering een belangrijk aspect. De actiegroep Behoud de Parel vindt het NGB niet duurzaam omdat deze niet uit de omgeving komen. Voor de private partijen is dit minder belangrijk. Uit de interviews (vooral bij Behoud de Parel) komt naar voren dat het internationale schaalniveau belangrijk is, met name binnen dit aspect van grondstoffen en op het gebied van uitstoot. Uit de enquête blijkt echter dat de waarde 'gevolgen voor de rest van de wereld' toch minder belangrijk wordt gevonden dan de overige waarden die meer lokaal van aard zijn.

6.2.3 waardenpatronen en coalities

Uit de interviews blijkt dat er grote verschillen zijn in waardenpatronen tussen verschillende partijen die in het beleidssubstelsel Nieuw Gemengd Bedrijf van belang zijn. De belangengroep Behoud de Parel staat loodrecht tegenover de private partijen. De private partijen vinden het project duurzaam, terwijl Behoud de Parel het tegenovergestelde bepleit. Dit komt vooral doordat Behoud de Parel als actiegroep veel nadruk legt op de negatieve gevolgen voor de directe omgeving. De ondernemers kijken meer naar voordelen op nationale schaal.

De ondernemers hebben een gemeenschappelijk waardenpatroon. Tussen de ondernemers zijn nauwelijks verschillen in visie (interview Knowhouse). De waarde economische bestaanszekerheid is het meest belangrijk. Als er geen geld met het project verdient wordt is het voor de ondernemers geen duurzame situatie. De waarde die daarna het meest belangrijk gevonden wordt is de waarde water- lucht- en bodemkwaliteit. De ondernemers vinden het project duurzaam omdat er op dit gebied veel winst behaald wordt (ten opzichte van gangbare intensieve veehouderij).

Ondanks dat de belangengroep een tegenovergestelde mening heeft over de duurzaamheid, is ook hier de waarde water- lucht- en bodemkwaliteit zeer belangrijk (alleen aan leefkwaliteit wordt meer belang toegekend). Het verschil in de opvatting over duurzaamheid kan voor een deel verklaard worden uit de schaalniveaus waaraan gerefereerd wordt. De private partijen zien op nationale schaal voordelen, terwijl Behoud de Parel vindt dat de water- lucht- en bodemkwaliteit op lokaal niveau verslechterd. Naast de waarde water- lucht- en bodemkwaliteit wordt leefkwaliteit zeer belangrijk gevonden door Behoud de Parel. Ook landschappelijke kwaliteit is een belangrijke waarde. Behoud de Parel hecht dus vooral belang aan waarden binnen het ecologische domein.

De voorwaarde van de gemeente voor de doorgang van het project is dat dit innovatief en duurzaam is. De gemeente heeft echter geen expliciete mening over de definitie van duurzaamheid.(interview gemeente) Of het project duurzaam is, is getoetst door een onafhankelijk adviesbureau. Deze heeft in samenwerking met de milieufederatie en de Land- en

tuinbouworganisatie bepaald welke aspecten van belang zijn. In het uiteindelijke rapport wordt duurzaamheid breed getoetst maar hebben milieuaspecten het meeste belang. (Blonk Milieuo advies, 2008). Het waardenpatroon van de gemeente ligt tussen dat van de private partijen en de belangenorganisatie. Zowel leefkwaliteit als economische bestaanszekerheid worden belangrijk gevonden.

De private partijen werken zeer intensief samen en vinden vergelijkbare aspecten belangrijk (interview Knowhouse) Dit kan dus als een advocacy coalition gedefinieerd worden. Ook Behoud de Parel is een advocacy coalition. Deze coalitie wordt dan gevormd door één partij. Deze belangengroep is een samenwerking van verschillende actoren in het gebied die samen Behoud de Parel opgericht hebben. Hoewel het organisatorisch maar één actor is, kan het wel gedefinieerd worden als een samenwerking van verschillende actoren met een gedeeld waardenpatroon.

Er is sprake van een controverse tussen de twee advocacy coalitions. De gemeente zou de rol van policy broker kunnen vervullen. Deze partij staat tussen de andere partijen en heeft geen duidelijke opvatting over de duurzaamheid. In de huidige situatie is dit echter niet het geval. De samenwerking tussen de gemeente en Behoud de Parel is zeer slecht. In november 2009 is het overleg tussen beide partijen zelfs opgezegd door de belangenvereniging (interview Behoud de Parel). In de toekomst moet duidelijk worden of, en op welke manier er een compromis wordt gevonden in de huidige controverse.

6.3 Case Meerstad

6.3.1 beschrijving project

Meerstad is een omvangrijk woningbouwproject, gelegen ten oosten van de stad Groningen. Een groot oppervlak (vergelijkbaar met de stad Groningen) wat voor een groot deel landbouwgrond was, wordt getransformeerd in een gebied waarin wonen, recreatie plaatsvindt, en waarin ruimte is voor natuur. De vijf hoofdpunten zijn (Bureau Meerstad, 2005, p10):

- Het bouwen van 10.000 woningen
- Het aanleggen van een groot meer, gericht op buffering van water
- Het creëren van een recreatieve trekker (het meer)
- De aanleg van een robuuste verbindingzone ter versterking van de ecologische hoofdstructuur
- “De aanleg van een van een nieuw, kwalitatief hoogwaardig landschap van substantiële omvang.”

Het gaat hier dus om een gebiedsgerichte aanpak, waarin verschillende doelstellingen integraal worden aangepakt. De woningbouw kan als de kern van de ontwikkeling gezien worden. De kosten van het plan moeten hieruit gefinancierd worden.

Meerstad is een publiek-private samenwerking. Overheids- en marktpartijen participeren samen in de Grondexploitatiemaatschappij Meerstad. Deze maatschappij is onderverdeeld in een groep van vier publieke partijen en een groep van vier private partijen. De publieke partijen zijn de gemeente Groningen, de gemeente Slochteren, de provincie Groningen en de Dienst Landelijk Gebied (Ministerie van Landbouw, natuur en voedselkwaliteit). De twee gemeenten werken samen in een bestuurlijk orgaan in de vorm van een gemeenschappelijke regeling (interview gemeente Groningen) De vier private partijen zijn AM, Hanzevast, Heijmans en Bouwinvest (Bureau Meerstad, 2010). Hanzevast en Bouwinvest zijn beleggers en hebben dus als doel beleggingen te creëren. De andere twee bedrijven zijn bouwbedrijven waarbij het voornamelijk gaat om zoveel mogelijk bouwen (interview BPF).

Verschillende private partijen waren al in een vroeg stadium begonnen met het verwerven van grond. In 2001 is het project gestart met een intentieovereenkomst die getekend werd door de overheidspartijen. In 2002 is er een samenwerkingsovereenkomst getekend met de publieke en private partijen. In 2005 is de grondexploitatie maatschappij Meerstad opgericht. De groep publieke partijen en de groep private partijen zijn de twee aandeelhouders hiervan. Afgesproken is dat de private partijen tweederde van de woningbouwproductie op zich nemen. Op dit moment (april 2011) worden de eerste woningen gebouwd.

6.3.2 duurzaamheid

Duurzaamheid is volgens de plannen belangrijk voor het project Meerstad. Duurzaamheid wordt hierbij echter niet gehanteerd als een 'hard begrip' maar wordt vooral benoemd als onderdeel van de ruimtelijke kwaliteit. In de verschillende plandocumenten wordt geen definitie van duurzaamheid opgenomen. De publieke partijen geven aan dat: *"Meerstad moet voldoen aan de hoge eisen die bewoners en gebruikers stellen aan deze kwaliteit"* (Gemeente Groningen et al, 2007, p1). Hieruit kan geconcludeerd worden dat het project volgens de partijen duurzaam is doordat het aan de eisen van de huidige en toekomstige bewoners voldoet. Dit beeld correspondeert met het beeld dat verkregen wordt uit de gehouden interviews. Ook hier wordt door zowel de publieke als de private partijen de nadruk gelegd op de wensen van de bewoners. Uit de enquête blijkt dat alle partijen het minste belang hechten aan de gevolgen voor de rest van de wereld. Duurzaamheid is in dit project dus vooral relevant voor het plangebied en de bewoners.

In het masterplan zijn verschillende duurzaamheidskansen opgenomen (Bureau Meerstad, 2005, p51). Het doel hiervan is de negatieve effecten die bij de milieueffectrapportage benoemd werden te verzachten (Bureau Meerstad, 2005). Deze duurzaamheidskansen bestaan vooral uit slimme oplossingen, die de kwaliteit van het project verhogen. Voorbeelden hiervan zijn compact bouwen, ruimtelijke flexibiliteit en een verdeling van het bouwprogramma zodat er minimale milieuhinder optreedt. Er worden geen harde normen gesteld met betrekking tot duurzaamheid. Voordat hier overeenstemming over zou zijn, zouden de normen alweer achterhaald zijn (Interview gemeente Groningen).

Volgens veel geïnterviewde partijen is het energieaspect een belangrijk aandachtspunt als onderdeel van duurzaamheid, en een aspect waar veel duurzaamheidswinst behaald wordt. Dit wordt voor het belangrijkste deel gerealiseerd door warmte/koude opslag (interviews gemeente/AM / BPF / provincie) Alleen de Dienst Landelijk Gebied noemt dit niet. Voor hen is de realisatie van natuur en groen het belangrijkste aspect van duurzaamheid.

6.3.3 Waardenpatronen en Coalities

Er zijn tussen de verschillende partijen weinig verschillen waar te nemen. De geïnterviewde partijen geven aan dat duurzaamheid staat voor een integrale aanpak, en dat niet de nadruk gelegd moet worden op één van de waarden.³ Alleen gevolgen voor de rest van de wereld zijn voor dit project niet belangrijk. In de enquête is leefkwaliteit de belangrijkste waarde. Dit kan verklaard worden doordat dit een relatief veelomvattende waarde is, die belangrijk is voor bewoners van het gebied. De dienst landelijk gebied is een uitzondering. Deze partij is niet gericht op de wensen van bewoners, maar op de realisatie van natuur. De DLG wil binnen het project de ecologische hoofdstructuur die voor het betreffende gebied vastgesteld is realiseren. Bij deze partij is een waardenpatroon herkenbaar

---

³ De gemeente Groningen wilde om geen onderscheid te maken geen enquête invullen.

waarin aan het ecologische domein het meeste waarde wordt gehecht. De DLG vindt biodiversiteit een van de belangrijkste waarden, terwijl deze voor de andere partijen minder van belang is omdat deze niet rechtstreeks van belang is voor de bewoners.

De publieke partijen hebben duurzaamheid vooral geïnitieerd. Zij hebben een werkgroep duurzaamheid opgericht, waarin nagedacht werd over de inhoudelijke invulling van duurzaamheid. Later zijn de private partijen daar wel bij toegetreden (interview provincie Groningen). De kaders en richtlijnen worden bepaald door de publieke partijen. De private partijen willen hier wel aan voldoen, maar alleen als deze richtlijnen voor het hele Noorden van Nederland gelden. Er moet dus wel een gelijk speelveld zijn (interview AM / BPF).

De private partij AM geeft aan dat de partijen voor 25 jaar aan elkaar vast zitten en dus van elkaar afhankelijk zijn (interview AM). Omdat iedereen doet waar hij goed in is, verloop de samenwerking prima. Uit de andere interviews komt een vergelijkbaar beeld. Alle partijen werken met elkaar samen in Bureau Meerstad en geen van de geïnterviewde personen noemt problemen. Ook in bijvoorbeeld de media zijn hiervoor geen aanwijzingen.

De gezamenlijke publieke partijen en de gezamenlijke private partijen zijn, zoals hierboven beschreven, wel apart aandeelhouder in Bureau Meerstad (interview AM). Dit zou op twee advocacy coalitions kunnen wijzen. De twee verschillende groepen aandeelhouders hebben echter eerder een praktische reden, dan dat er op basis van duurzaamheidswaarden onderscheid gemaakt wordt. Er is wel een verschil in de deep core tussen publieke partijen en private partijen. De private partijen willen hun woningen verkopen en winst maken, terwijl de publieke partijen het algemeen belang nastreven en een mooie wijk willen.⁴ Deze verschillen leiden echter tot een vergelijkbaar waardenpatroon. Beide partijen hebben belang bij een goede ruimtelijke kwaliteit en zien duurzaamheid als onderdeel hiervan.

Op basis van de waardenpatronen zou de DLG een aparte coalitie gedefinieerd worden. Deze partij werkt echter ook op gelijk niveau samen met de andere partijen. Aan het tweede criterium voor een advocacy coalition wordt dus niet voldaan. Bureau Meerstad kan daarom als één advocacy coalition gedefinieerd worden.

6.4 Case Sarsven en de Banen

6.4.1 Beschrijving project

Het project Sarsven en de Banen is een integraal gebiedsproject in de gemeente Nederweert. Het project is 1600 hectare groot, waarvan 1100 hectare cultuurgebied is (Dienst Landelijk gebied, 2007, p5). In het gebied is er een grote tegenstelling tussen natuur en landbouw. Met name de waterhuishouding zorgt voor conflicterende belangen. De provincie Limburg is hierom gestart met een integrale gebiedsaanpak. Er zijn vijf doelen die hiermee bereik moeten worden (Interview Dienst Landelijk Gebied). Dit zijn:

- Het realiseren van een Gewenst Grond en Oppervlaktewater regime (GGOR)
- Het Legaliseren van huidige drainage, de nu tijdelijke vergunningen worden dan definitief. Gevolgen hiervan (voor natuur) worden gecompenseerd door het plan.
- Het verwerven van gebieden voor de Ecologische Hoofdstructuur.
- Een verbetering van de landbouwkundige structuur

---

⁴ Een kanttekening hierbij is dat de gemeenten als publieke partij ook woningen bouwen in het project en dus gebaat zijn bij een goede verkoopbaarheid.

- Een verhoging van natuur- en landschapswaarden. Hierdoor kan ook de recreatie een impuls krijgen.

Deze doelen moeten dus bereikt worden middels een integrale gebiedsaanpak. Om dit te ondersteunen is een gebiedscommissie opgezet. Dit is een overlegorgaan, waarin onderhandeld wordt over het project. In deze commissie zitten de Provincie Limburg, de gemeente Nederweert, het waterschap Peel en Maasvallei, de Dienst Landelijk Gebied (onderdeel van ministerie van ELI), De Limburgse Land- en Tuinbouworganisatie, de milieufederatie Limburg en Stichting het Limburgse landschap. Deze partijen kunnen invloed uitoefenen op het project. In dit project werken dus publieke partijen en belangenorganisaties samen. Private partijen hebben geen belangrijke rol in de beleidsvorming rond het project.

6.4.2 Duurzaamheid

In de projectnota wordt geformuleerd dat de problemen met de landbouw en de natuur op een duurzame manier moeten worden opgelost. Het begrip duurzaamheid wordt niet verder uitgewerkt. De betekenis is hier vooral 'voor een lange periode'. De natuur en de landbouw moeten beiden een plek krijgen in het gebied, en de tegenstrijdige belangen moeten worden opgelost door bijvoorbeeld veranderingen in het waterpeil en ruilverkaveling. Volgens de projectleider is het project duurzaam omdat er na het project *"rust komt in het gebied en er geen maatregelen meer nodig zijn"* (interview projectleider Dienst Landelijk Gebied). Duurzaamheid betekent in dit project dat *"het juiste grondgebruik op de juiste plek ligt"* (Dienst Landelijk Gebied, 2007, p9). De provincie benadrukt dat het hierbij om robuuste oplossingen moeten gaan. Als voorbeelden worden genoemd dat een heel droog jaar opgevangen moet kunnen worden en dat de ecologische hoofdstructuur groot en daarom duurzaam is.

6.4.3 Waardenpatronen en coalities

De belangrijkste aanleiding voor het project Sarsven en de Banen is zoals gezegd de tegenstelling tussen natuur en landbouw. De verwachting daarom is dat de tegenstellingen in de waardenpatronen tussen de milieuorganisaties en de land- en tuinbouworganisaties het grootst is. Uit de enquête blijkt inderdaad dat de milieufederatie de ecologische waarden biodiversiteit en water- lucht- en bodemkwaliteit belangrijk vindt, terwijl deze voor de LLTB minder belangrijk zijn. Opvallend is dat de LLTB gevolgen voor de rest van de wereld zeer belangrijk vindt, zij is daarmee de enige partij die dit de belangrijkste waarde vindt. Het project is volgens de LLTB duurzaam omdat agrarische bedrijven die de ruimte krijgen in het project veel efficiënter produceren dan bedrijven elders op de wereld. De overige geënquêteerde partijen binnen dit project vinden gevolgen voor de rest van de wereld minder relevant voor dit project en benoemen deze als minst belangrijke waarde.

Op basis van het belang van andere waarden is het lastig bepaalde overeenkomstige patronen te definiëren. De dienst landelijk gebied vindt ecologische aspecten het belangrijkste voor de duurzaamheid van het project. Deze partij verschilt met de andere partijen met betrekking tot de waarde economische bestaanszekerheid. De DLG vindt deze de op een na onbelangrijkste, terwijl de andere geënquêteerde partijen dit de op een na belangrijkste vinden.

De samenwerking tussen de verschillende partijen is goed. Uit de interviews met de publieke partijen blijkt dat er een goede harmonie is. Zowel de provincie als de DLG zijn tevreden over de samenwerking (interview provincie /DLG) De LLTB en de milieufederatie maken elkaar wel verwijten. De LLTB geeft aan dat er een scheve positie is ontstaan. Zij vinden zowel landbouw als natuur belangrijk, terwijl de milieuorganisaties alleen voor de natuur opkomen. (interview LLTB) De

vertegenwoordiger van de Milieufederatie praat in termen van strijd, hij is bang dat *“de landbouw de strijd gaan winnen”* (interview milieufederatie). De milieufederatie is van mening dat de overheden te veel de kant van de landbouw kiezen door regels niet streng te handhaven.

Er is dus een controverse tussen de Milieufederatie en de LLTB. Beide kunnen als een coalitie worden gedefinieerd met een verschillend waardenpatroon. De LLTB is een coalitie van de verschillende agrariërs. Hoewel de milieuorganisatie vindt dat de provincie te veel de kant van de landbouw kiest is er geen verdere samenwerking aangetoond. De provincie hoort dus niet bij de landbouw coalitie. Tegenover de landbouwcoalitie staat de natuurcoalitie, die wordt gevormd door de milieufederatie. De Stichting het Limburgs landschap zou hier in theorie bij passen, maar uit het onderzoek blijkt niet dat er veel samenwerking is tussen beide partijen (interview milieufederatie). De milieufederatie vindt landschap relatief gezien geen belangrijke waarde. Deze partij hoort dus niet bij de natuurcoalitie. De milieufederatie gaf aan dat er in het project samengewerkt werd met de stichting Natuurmonumenten (Interview milieufederatie). Deze zou bij de coalitie ingedeeld kunnen worden. Dit is echter niet door dit onderzoek vast te stellen. Deze organisatie is geen officiële partij in het project en daardoor niet meegenomen in het onderzoek.

De overheidspartijen vinden zowel natuur als landbouw belangrijk voor de duurzaamheid van het plan. Doordat deze publieke partijen de integrale aanpak faciliteren en beide coalities bij het project betrokken hebben kunnen zij gedefinieerd worden als policy broker. Zij willen door middel van het project ervoor zorgen dat de bestaande controverse opgelost wordt. De publieke partijen hebben dus een ‘neutrale’ opvatting over duurzaamheid binnen dit project. Het project is volgens hen duurzaam als zowel natuur als landbouw hun waarde houden.

7. Conclusie

In dit laatste hoofdstuk zal een conclusie gegeven worden van dit onderzoek. Als eerste zal daarvoor een antwoord op de deelvragen worden gegeven. Daarna zal er een reflectie op de onderzoeksopzet en de onderzoeksmethode gegeven worden. Op basis van deze twee paragrafen zal een antwoord worden gegeven op de hoofdvraag. Er zal in de slotbeschouwing ingegaan worden op de generaliseerbaarheid en de toepasbaarheid van dit onderzoek en er zal aangegeven worden waar verder onderzoek wenselijk is.

7.1 Beantwoording van de deelvragen

In hoofdstuk twee is een waardenkader ontwikkeld. Op basis van de literatuur over het begrip duurzaamheid, en vanuit een christelijk-sociaal perspectief, zijn er zeven waarden benoemd. Op basis van deze waarden wordt onderzoek gedaan naar de betekenis die duurzaamheid krijgt. Met deelvraag één wordt getoetst of actoren deze waarden belangrijk vinden in hun projecten. Deelvraag één luidt:

- 1) *In welke mate vinden de verschillende actoren de duurzaamheidswaarden economische bestaanszekerheid, landschappelijke kwaliteit, biodiversiteit, water- lucht- en bodemkwaliteit, leefkwaliteit, maatschappelijk draagvlak en gevolgen voor de rest van de wereld relevant, en is er sprake van bepaalde waardenpatronen?*

Op basis van de schriftelijke vragenlijsten kan een antwoord gegeven worden op deze onderzoeksvraag. Uit hoofdstuk vijf blijkt dat alle waarden belangrijk gevonden worden door de actoren, met uitzondering van de waarde 'gevolgen voor de rest van de wereld'. Doordat de actoren de waarden relevant vinden, kan het waardenkader dat ontwikkeld is, gebruikt worden om de betekenis die duurzaamheid krijgt te verklaren. Het onderzoek geeft geen aanleiding om te veronderstellen dat het waardenkader niet compleet is. Hoewel er in interviews andere waarden genoemd zijn die actoren relevant vonden (zoals het sluiten van kringlopen in de case Nieuw Gemengd Bedrijf), is er geen waarde die in meerdere cases relevant is en niet in het waardenkader opgenomen is.

De verschillen in relevantie tussen de waarden zijn klein (met uitzondering dus van de waarde 'economische bestaanszekerheid'). Door te vragen naar een volgorde van relevantie zijn er wel verschillen waarneembaar. De waarden in het sociale domein blijken dan gemiddeld belangrijker dan waarden in het ecologische domein. De drie waarden uit het ecologische domein hebben de laagste drie scores. Aan economische bestaanszekerheid wordt een relatief groot belang toegekend. De verschillen hierin zijn echter groot. Voor een groot aantal actoren is economische bestaanszekerheid het belangrijkste aspect van duurzaamheid, vier partijen vinden echter economische bestaanszekerheid een van de minst belangrijke waarden.

Doordat de verschillen in het belang dat toegekend wordt aan de waarden klein is, is het moeilijk waardenpatronen te herkennen. Het enige patroon dat bij enkele actoren zichtbaar is, is een 'groen' waardenpatroon. De Dienst landelijk gebied (in zowel Meerstad als Sarsven en de Banen) en de belangengroepen Behoud de Parel en de Milieufederatie vinden de waarden in het ecologische domein het belangrijkste. Opvallend is dat dit ook de vier actoren zijn die economische bestaanszekerheid minder belangrijk vinden. Voor de andere partijen is er echter geen onderscheid zichtbaar in ecologische en niet-ecologische waarden. Water- bodem- en luchtkwaliteit wordt dan

bijvoorbeeld als tweede gerangschikt, terwijl biodiversiteit als minst belangrijk wordt geacht (Knowhouse).

Er zijn geen duidelijke publieke of private patronen te herkennen. Hiermee is in feite al een antwoord gegeven op de tweede deelvraag. Deze luidt:

2) Zijn er verschillen in de waardenpatronen tussen publieke en private partijen?

In hoofdstuk drie bleek dat er in de literatuur weinig aanknopingspunten zijn om verschillen tussen publieke en private partijen te onderscheiden. Ook in het empirische deel van dit onderzoek zijn weinig verschillen te definiëren. De veronderstelling dat private partijen een groter belang zouden hechten aan economische bestaanszekerheid blijkt beperkt te kloppen. In de rangschikking kennen private partijen deze waarden relatief een hoger belang toe dan publieke partijen, bij beide is deze economische waarden de op een na belangrijkste. Een verklaring voor de kleine verschillen kan zijn dat ook veel publieke partijen financieel belang hebben bij de projecten (vooral in de case Meerstad). Het is in dit onderzoek dus niet aangetoond dat verschillen in publieke en private identiteit leiden tot verschillen in waardenpatronen met betrekking tot duurzaamheid.

Het advocacy coalition model veronderstelt een verband tussen waardenpatronen en advocacy coalitions. De derde deelvraag geeft dit verband weer. Deze luidt:

3) Vind er samenwerking plaats tussen actoren met een gedeeld waardenpatroon en welke coalities kunnen hierbij gedefinieerd worden?

In hoofdstuk zes zijn bij twee van de drie cases coalities gedefinieerd. Bij de case Meerstad waren de verschillen in de waarden van de actoren klein. De actoren in dit project kunnen als één coalitie gedefinieerd worden. Bij de andere twee cases zijn er twee advocacy coalitions gedefinieerd. Dit zijn echter geen coalities van verschillende partijen. Verschillende actoren hebben één coalitie gevormd, die als één actor een rol speelt in de onderzochte projecten. Er is geen onderzoek gedaan naar de waardenpatronen van de individuele actoren die samen een coalitie vormen in de onderzochte cases. De coalities worden dus gevormd op een ander niveau dan het niveau waarop dit onderzoek zich richt. Er vindt wel beperkt samenwerking plaats, maar er kunnen in dit onderzoek nauwelijks advocacy coalitions gedefinieerd worden.

In dit onderzoek wordt verondersteld dat duurzaamheidswaarden doorwerken in de betekenis die duurzaamheid krijgt. Daarom is onderzocht welke betekenis duurzaamheid krijgt in de cases. De vierde deelvraag luidt:

4) Welke betekenis krijgt duurzaamheid in de onderzochte ruimtelijke projecten?

Het onderzoek laat zien dat de betekenis die duurzaamheid krijgt in de drie onderzochte cases verschillend is. In de case Meerstad betekent een duurzame ontwikkeling vooral een integrale ontwikkeling, waarin aandacht is voor de verschillende wensen van de bewoners. Bij het Nieuw Gemengd Bedrijf, en in mindere mate bij Sarsven en de Banen krijgt duurzaamheid hoofdzakelijk betekenis door een aantal aspecten. Bij Sarsven en de Banen zijn dit natuurdoelstellingen en het voortbestaan van landbouw. Het Nieuw Gemengd Bedrijf wordt door actoren duurzaam genoemd vanwege de efficiëntere productie en de verminderde uitstoot van broeikasgassen (per dier).

7.2 Reflectie op onderzoek

Zoals hierboven beschreven biedt het gedefinieerde waardenkader voldoende aanknopingspunten om waardenpatronen van actoren te analyseren. Zes van de zeven gedefinieerde waarden worden door de geënquêteerde actoren relevant geacht voor duurzaamheid. De uitkomsten van het onderzoek zouden ervoor kunnen pleiten om de waarde 'gevolgen voor de rest van de wereld' niet in een waardenkader met betrekking tot duurzaamheid op te nemen. Deze wordt in de ruimtelijke projecten die in dit onderzoek zijn onderzocht door een (beperkte) meerderheid van de actoren als niet relevant beschouwd. De dimensie hier/daar is echter, blijktens hoofdstuk twee wel een belangrijk onderdeel en zeer relevant in de discussie over duurzaamheid. Dit geldt voor zowel het wetenschappelijke als het maatschappelijke debat. Door de hier/daar dimensie te schrappen, verliest het begrip duurzaamheid een belangrijk deel van zijn zeggingskracht.

Naast het waardenkader is het advocacy coalition framework het tweede belangrijke onderdeel van het theoretische kader. Dit model is hier toegepast op het niveau van ruimtelijke projecten. Het uitgangspunt van de theorie dat waarden van actoren hun keuzes bepalen past binnen de vraagstelling van dit onderzoek. Het benoemen van waarden in de 'near policy core' heeft verschillen tussen de actoren duidelijk gemaakt. Het definiëren van coalities, zoals dat in het model gebeurt op basis van een gedeeld waardenpatroon en samenwerking, bleek moeilijk toepasbaar. Er konden geen coalities tussen de verschillende actoren gedefinieerd worden. Op basis van dit onderzoek lijkt het advocacy coalition framework meer geschikt voor onderzoek naar bredere beleidssubsystemen, en minder naar projecten, waarin slechts een beperkt aantal actoren in het onderzoek betrokken zijn.

7.3 Beantwoording van de hoofdvraag

Op basis van het onderzoek, en aan de hand van de beantwoording van de deelvragen kan nu een antwoord worden geformuleerd op de hoofdvraag. Deze luidt:

Welke duurzaamheidswaarden hebben actoren in ruimtelijke projecten op het platteland, en hoe werken deze door in de betekenis die duurzaamheid krijgt.

Uit hoofdstuk twee bleek dat het begrip duurzaamheid ontwikkeld is tot een breed begrip, waar veel waarden onderdeel van kunnen zijn. Uit het onderzoek blijkt dat actoren in ruimtelijke projecten ook een breed duurzaamheidswaardenkader hebben. Waarden uit de drie domeinen economie, ecologie en sociaal worden als relevant gezien voor duurzaamheid. Actoren in dit onderzoek vinden de waarden leefbaarheid, economische bestaanszekerheid, draagvlak, water- lucht- en bodemkwaliteit, landschappelijke kwaliteit en biodiversiteit belangrijk voor een duurzaam project.

In de onderzochte ruimtelijke projecten is duurzaamheid vooral relevant op lokale schaal. Gevolgen voor de rest van de wereld zijn volgens actoren zeer beperkt relevant. Er worden door actoren wel verbanden aangegeven tussen de ruimtelijke projecten en andere delen van de wereld. Aspecten die in dit kader genoemd worden zijn de uitstoot van schadelijke stoffen en het sluiten van kringlopen. Volgens de meerderheid van de actoren spelen deze aspecten echter geen rol in de projecten. Hoewel het begrip duurzaamheid dus als kenmerk heeft dat het belang heeft voor verschillende schaalniveaus (zie hoofdstuk twee), geldt dit slechts in zeer beperkte mate voor die hier onderzochte projecten.

Doordat er veel verschillende waarden belangrijk gevonden worden, wordt de betekenis van duurzaamheid onduidelijk. De in hoofdstuk twee beschreven stelling dat duurzaamheid een zeer ambigu begrip is, geldt zeker ook voor ruimtelijke projecten. Het begrip duurzaamheid is inderdaad

breed en multi-interpretabel. Hierdoor kunnen opvattingen over duurzaamheid van actoren binnen een project verschillen. Met name in de case over het Nieuw Gemengd Bedrijf is dit zichtbaar. Hier vinden de ondernemers het project heel duurzaam, terwijl een belangenvereniging het project totaal niet duurzaam vindt. De normatieve keuzes die gemaakt worden, verschillen dus tussen actoren en tussen projecten. Ook tussen publieke en private partijen zijn deze verschillend. Het verschil in identiteit zoals weergegeven in hoofdstuk twee leidt echter niet tot grotere verschillen tussen beide groepen dan de verschillen tussen publieke en private partijen onderling.

De betekenis die duurzaamheid krijgt is in de drie onderzochte cases zoals beschreven verschillend. De verschillen maken duidelijk dat de betekenis van duurzaamheid sterk contextgebonden is. Waarden van actoren hebben invloed op de betekenis van duurzaamheid, maar wel in relatie met de context. In de case over wonen (Meerstad) betekent duurzaamheid dat er voldaan wordt aan de wensen van de bewoners, in de case over landbouw (Nieuw Gemengd Bedrijf) gaat de duurzaamheidsdiscussie over uitstoot van gassen en het sluiten van kringlopen. Hieruit blijkt dat de inhoud en de doelstellingen van een project voor een belangrijk deel bepalend zijn voor de betekenis die duurzaamheid krijgt. Waarden hebben wel invloed op de beoordeling van duurzaamheid. Dit is vooral zichtbaar in de case Nieuw Gemengd Bedrijf, waar verschillende actoren met verschillende waardenpatronen anders oordelen over de vraag of het project duurzaam is. Hetzelfde is zichtbaar bij de milieufederatie die in het project Sarsven en de Banen het project niet duurzaam noemt (in tegenstelling tot andere geïnterviewde actoren).

Het is in dit onderzoek niet aangetoond dat de waardenpatronen van actoren invloed hebben op het proces. Er konden op basis van de waarden geen verschillende advocacy coalitions gedefinieerd worden. Verschillen in waarden bleken vaak te klein om coalities te vormen. Daarnaast zijn er relatief weinig actoren die directe invloed hebben op een afgebakend project, zoals die in dit onderzoek onderzocht zijn.

Geconcludeerd kan worden dat het verband tussen de waarden van de actoren en de betekenis die duurzaamheid krijgt gering is. De verschillen in waardenpatronen zijn te gering om in dit onderzoek een verband aan te tonen. Bij het Nieuw Gemengd Bedrijf is er sprake van een duidelijke controverse. Hier proberen twee groepen actoren (die als coalities gedefinieerd kunnen worden) vanuit een verschillend waardenpatroon het beleid te beïnvloeden. De uitkomsten hiervan zijn echter nog ongewis. In de case Sarsven en de Banen is er een controverse tussen de Landbouworganisatie en de Milieufederatie. Deze hebben een verschillend waardenpatroon, en proberen van hieruit het beleid te beïnvloeden. Bij andere partijen in dit project is dat echter minder zichtbaar.

Bij belangenorganisaties zijn waarden dus belangrijk. Zij proberen op basis hiervan het beleid te beïnvloeden, en er kunnen hierdoor controverses ontstaan. Dit is in dit onderzoek echter alleen zichtbaar bij deze (beperkte) groep actoren. Publieke en private partijen hebben een minder duidelijk waardenpatroon. De exogene factoren die volgens het ACF invloed hebben op het beleidssysteem, en zo beleidsverandering beïnvloeden hebben waarschijnlijk meer invloed dan de waarden van deze actoren. Doordat in dit onderzoek weinig aandacht was voor deze factoren is er verder onderzoek nodig om meer inzicht te krijgen in het verband tussen de externe factoren (de context) en de betekenis die duurzaamheid krijgt.

7.4 slotbeschouwing

Uit dit onderzoek blijkt dat duurzaamheid in de ruimtelijke ordening zijn oorspronkelijke betekenis is kwijtgeraakt. De verschillen in de betekenis die duurzaamheid in de cases krijgt, laat zien dat duurzaamheid een containerbegrip is geworden. De context bepaald voor het overgrote deel wat duurzaamheid inhoudt. Het is onduidelijk wat het verschil met andere in de ruimtelijke ordening voorkomende containerbegrippen als ruimtelijke kwaliteit.. Het is veelzeggend dat de ecologische waarden in dit onderzoek als de minst belangrijke waarden worden gezien. Het ecologische domein is relatief minder belangrijk geworden door de verbreding van het begrip. De toegevoegde waarde van het gebruik van het begrip duurzaamheid in de planologische wetenschap wordt daardoor beperkt

Deze toegevoegde waarde zou er wel kunnen zijn. Juist met betrekking tot de dimensies nu/laten en hier/daar kan duurzaamheid als begrip iets toevoegen. Uit dit onderzoek blijkt dat dit nu, vooral met betrekking tot hier/daar nauwelijks gebeurt. De waarde gevolgen voor de rest van de wereld is voor de actoren nauwelijks belangrijk. De projecten kunnen echter wel degelijk gevolgen hebben voor de rest van de wereld. Het onderzoek laat zien dat onder andere bij het verminderen van de uitstoot van schadelijke stoffen en het hergebruiken van reststromen de ruimtelijke ordening een rol kan spelen. Door dit in de planologie expliciet te benoemen, en meer onderzoek te doen naar de relatie tussen lokale en mondiale gevolgen kan de planologie bijdragen aan de duurzaamheidsdiscussie.

Meer onderzoek zou moeten gebeuren vanuit een waardenrationaliteit. Dit onderzoek laat zien dat onderzoek naar waarden inzichten kan bieden. Tegelijkertijd laat het onderzoek zien dat er te weinig aandacht is voor waarden en politieke keuzes. De achterliggende waarden die ten grondslag liggen aan duurzaamheid worden veelal niet expliciet gemaakt. Vooral voor publieke partijen is dit relevant. Zij zouden normatieve afwegingen en politieke keuzes moeten maken. Zij gaan nu uit van rationale keuzes en laten experts en wetenschappers bepalen wat duurzaamheid inhoudt. De houding van de gemeente Horst aan de Maas, die een onderzoeksbureau laat bepalen of het Nieuw Gemengd Bedrijf duurzaam is, is hiervan het duidelijkste voorbeeld. Maar ook andere publieke partijen hebben geen duidelijke opvatting over wat duurzaamheid zou moeten inhouden. Hierdoor verliest het begrip duurzaamheid aan inhoud.

De rol van de planologische wetenschap is om inzicht te geven in de keuzes die gemaakt worden, of de keuzes die gemaakt zouden moeten worden. Door het onderzoek met behulp van een waardenkader kan hier meer inzicht in verkregen worden. Normatieve keuzes kunnen hierdoor, ook als ze niet expliciet gemaakt wordt, zichtbaar worden. Hoewel het waardenkader uit dit onderzoek vanzelfsprekend vanuit een bepaald normatief uitgangspunt ontwikkeld is, heeft het een algemene waarde. Duidelijk is geworden dat de hierin genoemde waarden iets (kunnen) zeggen over de betekenis die duurzaamheid krijgt.

Literatuur

- Aphen, M. van, T Beckers, I Horlings, H. Horsten & M. Sonneveld (2008). *Welstand op het platteland, rentmeesterschap als maatschappelijke verantwoordelijkheid*. Bennekom: Modern.
- Antrop, M. & S. van Damme (1995). *Landschapszorg in Vlaanderen: onderzoek naar criteria en wenselijkheden voor een ruimtelijk beleid met betrekking tot cultuurhistorische en esthetische waarden van de landschappen in Vlaanderen*. Gent: universiteit van Gent, vakgroep geografie.
- Berke, P.R. & M.M. Conroy (2000). *Are we planning for sustainable development?* In: APA journal. (2000). Vol 66, No1. pp 21-32.
- Blonk Milieuadvies (2008). *Nieuw Gemengd Bedrijf, duurzaam en innovatief?*
- Boedeltje, M. & L. de Graaf (2004). *Draagvlak nader bekeken. Een verkenning van het begrip draagvlak binnen interactief beleid op lokaal niveau vanuit een normatief en instrumenteel perspectief*. Utrecht/Enschede: paper voor het politicologenetmaal Antwerpen.
- Boelens, L., T. Spit (2006). *Planning zonder overheid? Op weg naar een relativering van de betekenis van de overheid in het planning*. In: L. Boelens, T. Spit & B. Wissink (2006). *Planning zonder overheid, een toekomst voor planning*. Rotterdam: uitgeverij 010.
- Boer, J. (2001). *Waarden en beleving van water en waterbeheer*. Amsterdam: Instituut voor milieuvraagstukken.
- Bruchem, C. van, P. Grinwis, R. Jongeneel, L. Meijer & C. Vissers (2004). *Boeren voor morgen, landbouwbeleid en christelijke politiek*. Amersfoort: Mr. G. Groen van Prinstererstichting – Wetenschappelijk instituut van de Christenunie
- Brundtland, G. H. (1987). *Our common future*, Nairobi: World Commission of environment en development.
- Bryman, A. (2008). *Social research methods. Third edition*. Oxford: Oxford university press.
- Bureau Meerstad (2005). *Masterplan Meerstad Groningen. Het plan*. Groningen: Bureau Alle Hesper / KCAP.
- Bureau Meerstad (2010). *Bureau Meerstad*. [online] [geciteerd 5 oktober 2010] <http://www.meerstad.eu/meerstad/bureau-meerstad/>
- Bus, A (2004). *Planologie en duurzame ontwikkeling*. Nijmegen: werkgroep disciplinaire verdieping duurzame ontwikkeling.
- Buunk, W. (2010). *Spontane orde of een nieuw Jeruzalem. Waardepluralisme in de praktijk van gebiedsontwikkeling*. Spreektekst Lectorale rede. [online]. [geciteerd 20 november 2010] Beschikbaar op World wide web: <http://www.scienceguide.nl/media/465388/spreektekst%20lectorale%20rede%20-%20spontane%20orde%20of%20een%20nieuw%20jeruzalem%2020100614.doc.pdf>
- Counsell, D. (1998). *Sustainable development and structure plans in England and Wales: operationalizing the themes and principles*. In: Journal of environmental planning and management (1999). Nr 42 pp 45-61.
- Driessen, P.J. (2005). *Sturen op kwaliteit, over veranderende ambities en strategieën in het omgevingsbeleid. Oratie*. Utrecht: Universiteit van Utrecht.
- Duinveld, M. & L. Lengkeek (2002). *Het beleefde land, over beleving en meervoudig ruimtegebruik*. Wageningen: leerstoel sociaal-ruimtelijke analyse.
- Engbersen, R., A. Sprinkhuizen & A. van der Kooij (2001). *Wegen naar een ander Platteland*. Utrecht: Nederlands instituut voor zorg en welzijn.
- Fenger, H.J.M. (2003) *Over implementatie en beleidsverandering. 'Policy change and learning' van Paul Sabatier en Hank Jenkins-Smith*. In: Bestuurskunde jr 12, nr 3. pp 123-131
- Feyerabend, P.K. (1993). *Against Method, third edition*. Rome, Verso.
- Gemeente Groningen, Gemeente Slochteren, Provincie Groningen, DLG/NVB & Waterschap

- Hunze en Aa's (2007). *Uitwerking duurzaamheid deelplan 1 Meerstad. Zienswijze publieke partijen.*
- Goudzwaard, B., M Vander Vennen, D. van Heemst, J. Weigand-Timmer (2009). *Wegen van hoop in tijden van crisis.* Amsterdam: Buijten & Schipperheijn Motief.
- Het kabinet (2007). Coalitieakkoord tussen de tweede kamerfracties van CDA, PVDA en Christenunie.
- Hof, J. van den (2006). *PPS in de polder, de betekenis van publiekprivate samenwerking voor de borging van duurzame ruimtelijke kwaliteit op Vinex-locaties.* Utrecht: Koninklijk Nederlands aardrijkskundig genootschap / Copernicus institute for Sustainable Development en Innovation.
- Horlings, I. & G. Remmers (2009). Duurzame plattelandsontwikkeling dóór bezieling, een terreinverkenning. In: Horlings, I., G. Remmers & T. Duffhues (2009). *Bezieling de X-factor in gebiedsontwikkeling.* Tilburg Telos pp 25-32
- Innovatienetwerk groene ruimte en agrocluster (2005). *Agroparken, het concept, de ontvangst, het gebruik.* Utrecht: innovatienetwerk groene ruimte en agrocluster.
- Jacobs, M.H. (2000). *Kwaliteit leefomgeving, kennisontwikkeling.* Wageningen: Alterra.
- Klerk, G van de (2006). *Nederland duurzaam? De index voor een duurzame samenleving.* Afferden: uitgeverij De Vijver.
- Knowhouse (2006). *Startnotitie Nieuw Gemengd Bedrijf. Horst aan de Maas.* Den Bosch: Arcadis.
- Koningsveld, H. (1995). *Het standaardbeeld van wetenschap.* In: J. Luyten en B. Hoefnagel. *Inleiding in filosofie van wetenschap en technologie.* 28-53. Wageningen: Landbouwniversiteit.
- Kruit, J., M. Brinkhuijsen & H van Blerck (2008). *Ontwikkelen met kwaliteit. Indicatoren voor cultuurvernieuwing en architectonische vormgeving.* Wageningen Universiteit Research Centrum.
- Kübler, D. (2001). *Understanding policy change with the advocacy coalition framework: an application to Swiss drugs policy.* In: Journal of European Public Policy. Jr. 8, nr. 4. pp623–641
- Lertzman, K., J Rayner & J Wilson (1996). *Learning and Change in the British Columbia Forest Policy Sector: A Consideration of Sabatier's Advocacy Coalition Framework.* In: Canadian Journal of Political Science, Vol. 29, No. 1, pp. 111-133
- Martens, P. (2005). *Duurzaamheid: wetenschap of fictie. Oratie.* Maastricht: Universiteit Maastricht, Open Universiteit Nederland, Hogeschool Zuid.
- Middag, A. & M. Timmermans (2008). *De N340, noodzakelijk goed door de tuin van Nederland.* Wageningen Universiteit en Researchcentrum, Leerstoelgroep Landgebruiksplanning.
- Milieu- en natuurplanbureau & RIVM (2004). *Kwaliteit en Toekomst, verkenning van duurzaamheid.* Bilthoven: milieu- en natuurplanbureau.
- MinInv (2004). *Agenda voor een vitaal platteland: inspelen op veranderingen.* Den Haag: ministerie van landbouw, natuurbeheer en voedselkwaliteit.
- MinInv (2009) *Landschap.* [online] [geciteerd 17-06-2009] Beschikbaar op World Wide Web:<http://www.minInv.nl/portal/page?_pageid=116,1641092&_dad=portal&_schema=portal>
- Ness, P (2000). *Urban planning and sustainable development.* In: European planning studies (2001). Vol 9, No 4. pp 503-524.
- Noordegraaf, M. & M.M. Teeuw (2003). *Publieke identiteit. Eigentijds organiseren in de publieke sector.* In: Bestuurskunde, 2003, nr. 1, p2-12.
- Nijhoff, R. (2008). *Naar een waardig ontwikkelingsklimaat: Mens-waarden, wereldwaarden, natuurwaarden. Over armoedebestrijding, ontwikkelingshulp en klimaatverandering.* Wetenschappelijk instituut van de ChristenUnie.
- Owens, S. (1994). *Land, limits and sustainability: a conceptual framework and some dilemmas for the planning system.* In Transactions of the Institute of British Geographers, New Series (1994). Vol. 19, No4 pp439-456.
- Owen, S. (1996). *Sustainability and rural settlement planning.* In Planning practice and research

- (1996). Vol. 11, no. 1. pp 37-47.
- Padt, F.J.G., F.G. Boonstra & M.A. Reudink (2008). De betekenis van duurzaamheid in gebiedsgericht beleid. Wageningen: planbureau voor de leefomgeving.
- Provincie Gelderland (2008). *Mooi Gelderland! gedeeld bouwmeesterschap*.
- Provincie Overijssel (2009). *Duurzame landbouw*. [online]. [gecteerd 11-03-2009]. Beschikbaar op World Wide Web:
http://provincie.overijssel.nl/beleid/natuur_en_platteland/landbouw/duurzame_landbouw
- Riel, V. van & M van der Veer (2002). *The advocacy coalition for European employment policy, The European integration process after EMU*. In: Die Europäische Union aus politökonomischer Perspective Metropolis Verlag 2002.
- RIVM (2003). *Kwaliteit van de leefomgeving en leefbaarheid. Naar een begrippenkader en conceptuele inkadering*. Bilthoven, RIVM.
- RIVM (2004). *Maatschappelijke waardering van duurzame ontwikkeling, achtergrondrapport bij de Duurzaamheidsverkenning*. Bilthoven: RIVM.
- Sabatier, P.A. (1988). *An advocacy coalition framework of policy change and the roll of policy-oriented learning therein*. In: Policy science 21: pp129-168. Dordrecht: Kluwer academic publisher.
- Sabatier, P.A. (1998). *The advocacy coalition framework: revisions and relevance for Europe*. In: Journal for European Public Policy 51. nr. 1 pp. 89-130.
- Schön, D.A. & M. Rein (1994). *Frame Reflection: Towards the Resolution of Intractable Policy Controversies*. New York: BasicBooks
- Telos (2006). *De duurzaamheidsbalans van Brabant 2006, de verantwoording*. Tilburg: Telos.
- Tromp, B. (2002). *De wetenschap der politiek: verkenningen*. Amsterdam: Amsterdam University Press.
- Ven, J. van de (2003). *De opmars van het concept duurzaamheid, een historische en theologische analyse*. In: ethische perspectieven. Nr 13.
- Vissers, C. (2008). *Reken je groen, essay over waardebenadering van duurzaamheid*. Amersfoort: Wetenschappelijk instituut van de Christenunie.
- VROM (2009). *Spreektekst minister Cramer voor wethoudersconferentie*. [online]. [gecteerd 19 maart 2009]. Beschikbaar op World Wide Web:<http://www.vrom.nl/pagina.html?id=33258>
- VROM & MinInv (2008). *Agenda landschap, landschappelijk verantwoord ondernemen voor iedereen*. Den Haag: Ministerie van landbouw, natuurbeheer en voedselkwaliteit.
- VROM, LNV, VenW & EZ (2006). *Nota Ruimte: ruimte voor ontwikkeling*. Den Haag: Ministeries van VROM, LNV, VenW en EZ.
- Wal, Z. van der (2008). *Value Solidity. Differences, Similarities and Conflicts Between the Organizational Values of Government and Business*. (proefschrift) Amsterdam: Vrije Universiteit.
- Wal, Z. van der.; G. de Graaf & Karin Lasthuizen (2008). What's valued most? Similarities and differences between the organizational values of the public and private sector. In: *Public Administration*. Vol. 86, No 2. Pp 465-482.

Bijlage 1. Lijst met geïnterviewde personen

Sarsven en de Banen

Provincie Limburg: P. Swarts

Dienst Landelijke Gebied: T. Heijligers

LLTB: T. van Eijk

Milieufederatie Limburg: J. Kluskens

Nieuw Gemengd Bedrijf

Knowhouse: R. Pothoven

Gemeente Horst aan de Maas: M Bouwmans

Behoud de Parel: P. Geurts / A. Vollenberg

Meerstad

AM: J. Officier

BPF Bouwinvest: W. Telgen / M. Zorge

Gemeente Groningen: M Slijkhuis / M. Klooster

Provincie Groningen: T. de Vries

Dienst Landelijk gebied: P. Dijkstra

Bijlage 2 Interviewschema

In hoofdstuk vier is ingegaan op de onderzoeksmethode, en is ingegaan op het semigestructureerde interview. worden. De structuur van de interviews is afgeleid van de deelvragen, en zal hier weergegeven worden. In het interview moet daarnaast informatie ingewonnen worden over de cases, om deze op een goede manier te onderzoeken. De inhoud van de projecten is belangrijk, en om de rol van de coalities te onderzoeken is informatie over het proces noodzakelijk. De interviews bestonden uit daarom uit vier onderdelen. In het interview liepen deze vanzelfsprekend in elkaar over. Er werd gevraagd naar algemene informatie over het project. Daarna werden de deelvragen geoperationaliseerd. De eerste en tweede deelvraag werden hierbij samengevoegd. Deelvraag twee is een vervolg op deelvraag één en kan met behulp van dezelfde informatie behandeld worden. De operationalisatie in de vier onderdelen zal hieronder weergegeven worden.

Algemene informatie

In het eerste deel van het interview gaat het voornamelijk over de inhoud van het project en algemeen over het proces. Bij de operationalisatie wordt dieper op het proces ingegaan. Als tweede onderdeel wordt ingegaan op de rol en de positie van de actor.

De vragen die hierbij gesteld zijn, zijn:

Informatie case

- Wat zijn de doelen van het project?
- Wat zijn belangrijke kenmerken van het project?
- Wat is de huidige stand van zaken

Informatie actor

- Wat is uw rol in het project
- Wat zijn uw doelstellingen voor het project.

Deelvraag 1 – 2

1. *In welke mate vinden de verschillende actoren de duurzaamheidswaarden economische bestaanszekerheid, landschappelijke kwaliteit, biodiversiteit, water- lucht- en bodemkwaliteit, leefkwaliteit, maatschappelijk draagvlak en gevolgen voor de rest van de wereld relevant, en is er sprake van bepaalde waardenpatronen?*
2. *Zijn er verschillen in de waardenpatronen tussen publieke en private partijen?*

Deze deelvraag wordt beantwoord aan de hand van de schriftelijke vragenlijst. Om meer inzicht te krijgen in het belang van de verschillende waarden, en op welke manier deze een rol speelt in het project, is hier in het interview naar gevraagd. Deelvraag twee kan niet aan de hand direct door respondenten beantwoord worden. Een actor kan immers alleen zijn eigen waardenpatroon aangegeven, en kan geen goed oordeel geven over het waardenpatroon van de andere partij. De vragen bij deze deelvraag zijn:

- Wat is het belang van economische bestaanszekerheid
- Wat is het belang van landschappelijke kwaliteit
- Wat is het belang van biodiversiteit
- Wat is het belang van water- lucht- en bodemkwaliteit
- Wat is het belang van leefkwaliteit
- Wat is het belang van maatschappelijk draagvlak
- Wat is het belang van gevolgen voor de rest van de wereld

Deelvraag 3

3. *Vind er samenwerking plaats tussen actoren met een gedeeld waardenpatroon en welke coalities kunnen hierbij gedefinieerd worden?*

Er zijn binnen deze deelvraag twee topics te onderscheiden. Coalities worden gedefinieerd aan de hand van samenwerking en een gedeeld waardenpatroon. Naar deze twee onderwerpen moet dus gevraagd worden om een antwoord te geven op de deelvraag. De vragen zijn:

Gedeeld waardenpatroon

- Welke partijen hebben vergelijkbare doelstellingen?
- Welke partijen hebben vergelijkbare opvattingen over duurzaamheid?
- Welke partijen hebben een andere opvatting over duurzaamheid?
- Welke partijen vinden dezelfde waarden belangrijk?

Samenwerking

- Is er samenwerking tussen partijen?
- Met welke partijen werkt u samen?

Deelvraag 4

4. *Welke betekenis krijgt duurzaamheid in de onderzochte ruimtelijke projecten?*

Opvattingen over de betekenis die duurzaamheid krijgt kunnen verschillen per actor. Daarom moet er naar de opvattingen van de actoren gevraagd worden om een antwoord te krijgen op de deelvragen. Vragen hierbij zijn:

- Is het project duurzaam?
- Waarom is het project (niet) duurzaam?
- Wat is uw definitie van duurzaamheid?
- Kan de duurzaamheid van het project verbeterd worden?

Bijlage 3 Schriftelijke vragenlijst

Waarden die belangrijk gevonden worden binnen een project

Gevolgen voor de rest van de wereld (ontwikkelingslanden)

Erg onbelangrijk   onbelangrijk   niet belangrijk/niet onbelangrijk   belangrijk   erg belangrijk

Landschappelijke kwaliteit

Erg onbelangrijk   onbelangrijk   niet belangrijk/niet onbelangrijk   belangrijk   erg belangrijk

Economische bestaanszekerheid

Erg onbelangrijk   onbelangrijk   niet belangrijk/niet onbelangrijk   belangrijk   erg belangrijk

Biodiversiteit

Erg onbelangrijk   onbelangrijk   niet belangrijk/niet onbelangrijk   belangrijk   erg belangrijk

Maatschappelijk draagvlak

Erg onbelangrijk   onbelangrijk   niet belangrijk/niet onbelangrijk   belangrijk   erg belangrijk

Leefkwaliteit

Erg onbelangrijk   onbelangrijk   niet belangrijk/niet onbelangrijk   belangrijk   erg belangrijk

Water- lucht- en bodemkwaliteit

Erg onbelangrijk   onbelangrijk   niet belangrijk/niet onbelangrijk   belangrijk   erg belangrijk

Belang van verschillende waarden (cijfer 1-7)

Gevolgen voor de rest van de wereld   .....

Landschappelijke kwaliteit   .....

Economische bestaanszekerheid   .....

Biodiversiteit   .....

Maatschappelijk draagvlak   .....

Leefkwaliteit   .....

Water- lucht- en bodemkwaliteit   ... ..

Bijlage 4 Resultaten schriftelijke vragenlijst

Meerstad

Waardering	dlg	prov gr	AM	BPF	
gevolgen voor de rest van de wereld	3	3	2	3	2,75
landschappelijke kwaliteit	5	5	5	5	5
economische bestaanszekerheid	5	5	4	4	4,5
biodiversiteit	5	4	4	4	4,25
maatschappelijk draagvlak	5	5	4	5	4,75
leefkwaliteit	5	5	5	5	5
water-lucht-bodemkwaliteit	4	4	4	5	4,25
Relatieve Belang					
gevolgen voor de rest van de wereld	7	7	7	7	7
landschappelijke kwaliteit	3	3	3	4	3,25
economische bestaanszekerheid	6	1	2	5	3,5
biodiversiteit	1	6	4	6	4,25
maatschappelijk draagvlak	2	4	5	2	3,25
leefkwaliteit	4	2	1	1	2
water-lucht-bodemkwaliteit	5	5	6	3	4,75

Sarsven en de Banen

Waardering	Milieufed.	DLG	Prov Li	LLTB	
gevolgen voor de rest van de wereld	1	2	4	4	2,75
landschappelijke kwaliteit	3	5	4	4	4
economische bestaanszekerheid	5	4	5	5	4,75
biodiversiteit	5	4	4	4	4,25
maatschappelijk draagvlak	5	4	5	5	4,75
leefkwaliteit	4	5	5	5	4,75
water-lucht-bodemkwaliteit	4	5	4	4	4,25
Relatieve Belang					
gevolgen voor de rest van de wereld	7	7	7	1	5,5
landschappelijke kwaliteit	6	3	6	7	5,5
economische bestaanszekerheid	2	6	2	2	3
biodiversiteit	1	5	5	6	4,25
maatschappelijk draagvlak	5	4	1	3	3,25
leefkwaliteit	4	1	3	4	3
water-lucht-bodemkwaliteit	3	2	4	5	3,5

Nieuw Gemengd Bedrijf

Waardering	gemeente	Knowh	BdP	
gevolgen voor de rest van de wereld	2	3	5	3,33
landschappelijke kwaliteit	5	4	4	4,33
economische bestaanszekerheid	5	5	4	4,67
biodiversiteit	4	3	4	3,67
maatschappelijk draagvlak	4	5	5	4,67
leefkwaliteit	5	5	5	5,00
water-lucht-bodemkwaliteit	5	5	5	5,00
Relatieve Belang				
gevolgen voor de rest van de wereld	7	5	6	6,00
landschappelijke kwaliteit	3	6	3	4,00
economische bestaanszekerheid	2	1	7	3,33
biodiversiteit	6	7	5	6,00
maatschappelijk draagvlak	4	3	4	3,67
leefkwaliteit	1	4	1	2,00
water-lucht-bodemkwaliteit	5	2	2	3,00